Mästerby kyrka

Karaktärisering 2022

Svenska kyrkan
VISBY STIFT

Gotlands Museum

Dnr: 2019-17
Dnr Visby stift: SS 2019-0010

Handläggare: Eva Selin, Jakob Lindblad. Arkeologi: Johan Norderäng, Per Widerström.
Fotograf: Jakob Lindblad (JL), Eva Selin (ES). Övriga fotografier anger fotograf vid bilden.
Spridningstillstånd för flygbilder, Lantmäteriet nr LM2023/012394.

© Gotlands Museum
Strandgatan 14
621 56 Visby

© Visby stift
Norra Kyrkogatan 3
621 55 Visby

Innehåll

Inledning 4
Bakgrund 4
Syfte 4
Metod 4
Visby stifts kyrkor 5
Omgivningar 7
Mästerby socken 7
Kyrkomiljön 7
Kyrkogården 8
Kyrkogårdens huvuddrag 8
Historik 11
Nulägesbeskrivning 13
Kyrkobyggnaden 25
Kyrkans huvuddrag 25
Byggnadshistorik 29
Nulägesbeskrivning 36
Restaureringar 91
Arkeologi 98
Fornlämningar 99
Kyrkan 99
Värdering 99
Allmänt 99
Bruksvärden 101
Kyrkobyggnaden 103
Kyrkogården 104
Händelselista Mästerby kyrka 105
Lagskydd 113
Källor och litteratur 115
Otryckta källor 115
Tryckta källor 115
Kartor 115

Inledning

Bakgrund

Projektet *Karaktärisering av kyrkomiljöer* utförs av Gotlands Museum på uppdrag av Visby stift. Det bekostas delvis med kyrkoantikvarisk ersättning och påbörjades under år 2014 med en förstudie. Projektet har indelats i etapper och sista etappen beräknas vara klar vid utgången av år 2024**.**

Syfte

Syftet med projektet är att beskriva kyrkobyggnad, kyrkogård, kyrkotomt, inredning och inventarier samt deras kulturhistoriska värden på ett sätt som väcker, tillgodoser eller ökar församlingars och allmänhetens intresse.

Målsättningen är att rapporterna ska kunna användas i förvaltningen av de kulturhistoriska värdena, i handläggningsprocessen för kyrkoantikvarisk ersättning samt vid tillståndsprövning mot Kulturmiljölagen. Ett uppdaterat och fördjupat kunskapsunderlag om kyrkomiljöerna ger förutsättningar för hänsynstagande till kulturvärden, exempelvis vid långsiktig planering kring kyrkomiljöerna och under förvaltningen av dem men även i samband med förändring av kyrkorna. Arbetet omfattar de kyrkomiljöer som har det högre lagskyddet enligt Kulturmiljölagen, det vill säga omfattas av tillståndsprövning enligt kap. 4, § 3-4.

Metod

Beskrivning av kyrkomiljöerna har tagit en utgångspunkt i de vård- och underhållsplaner som togs fram av arkitekt Jan Utas 2003-2011. En stor vikt har sedan lagts vid projektets egna fältstudier på plats. Denna egensyn har haft som målsättning att notera helhetskaraktären i kyrkomiljöerna, samt spår av förändringar som har gjorts och observation av kulturhistoriska avtryck från olika tider. En viktig del av fältarbetet har varit att kunna relatera de uppgifter som finns dokumenterade om kyrkorna. Beskrivningarna bygger vidare på analyser och datasamlingar kring kyrkorna i tillgänglig litteratur samt i viss mån på egna arkivstudier. Arkiven avser främst Gotlands Museums arkiv, samt Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA) i den utsträckning som varit möjlig.

I beskrivningarna har en betoning legat på att lägga fram ett bildmaterial. Bilderna avser att likt en modell åskådliggöra kyrkomiljön ur ett rumsligt perspektiv där vissa specifika detaljer lyfts fram. Bildtexter leder vanligen in betraktaren i vad bilden förmedlar. Huvuddelen av illustrationerna utgörs av projektets egna foton från fältarbetet. Dessa kompletteras vad gäller inredning och inventarier av bilder ur Inventarieinventeringen från 1997-2010. Visby stift har tillhandahållit nytagna bilder ur luftperspektiv, tagna med drönare, samt bildsamlingar från arbetet med vård- och underhållsplanerna. Uppmätningar har hämtats ur verket Sveriges Kyrkor. Konsthistoriskt inventarium. Äldre illustrationer kommer främst från ATA (via bilddatabasen Kulturmiljöbild) samt Gotlands Museum, dels från bildarkivet (via Collective Access), dels i några fall från ännu ej arkiverade bilder från byggnadsvårdsverksamhet ca 2000-2020. Äldre teckningar kommer från Uppsala universitetsbibliotek (via Alvin) eller andra samlingar. En särskild sammanställning har också gjorts av arkeologiska utgrävningar och fynd i kyrkor och på kyrkogårdar. Materialet bygger främst på Riksantikvarieämbetets fornminnesregister samt rapporter i Gotlands Museums arkiv.

Vid värderingen av kyrkomiljöerna har hänsyn tagits till Svenska kyrkans modell för identifiering av kulturvärden. De gotländska kyrkorna förenas av drag som samtidigt i hög grad särskiljer dem från många av landets övriga kyrkor med motsvarande roll som sockenkyrka. Vid såväl analysen som värderingen har en strävan varit att lyfta fram kyrkomiljöerna utifrån frågor som inte bara är relevanta ur ett gotländskt sammanhang utan även i förhållande till kyrkomiljöer i landet i stort. Frågeställningarna har främst rört sig kring ett för historiska kyrkomiljöer etablerat antikvariskt förhållningssätt med inriktning mot konst- och kulturhistoriska och byggnadsarkeologiska perspektiv och mot upplevelsevärden med arkitektoniska, konstnärliga och historiska inriktningar. Hänsyn till teologiska, kyrkohistoriska, personhistoriska och socialhistoriska perspektiv på kyrkorummet finns med i bakgrunden.

En strävan har varit att finna bra arbetsmetoder för att lyfta fram bruks- och upplevelsevärden på ett tydligare sätt än i tidigare tillämpade modeller från andra stift. Det har skett genom att frågeformulär placerats ut i vissa av kyrkorna där besökare kunnat svara på hur de upplever och använder kyrkomiljön. Intervjuer har även gjorts med företrädare för pastorat och församling.

Visby stifts kyrkor

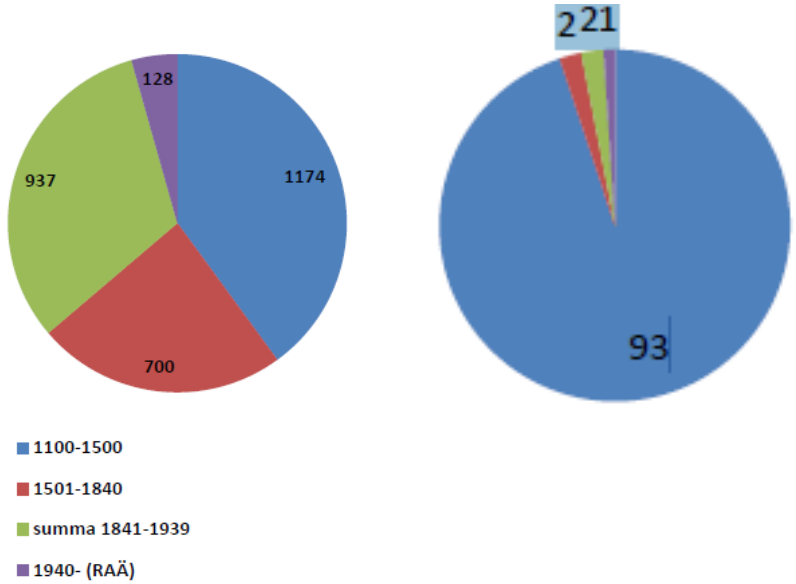
Inom Visby stift finns, förutom domkyrkan, 91 medeltida sockenkyrkor som är i bruk och tillhör Svenska kyrkan. Därtill finns ett par mindre och yngre kyrkobyggnader, såsom Hallshuk och Gnisvärd kapell, byggda som fiskarkapell, den som metodistkapell byggda Hamnkyrkan i Klinte och den moderna Visborgskyrkan, byggd som distriktskyrka i Visbys yttre stadsdelar.

Alla Visby stifts medeltida kyrkobyggnader är uppförda och ombyggda under en kort och intensiv byggnadsperiod som varade från 1100-talet fram till omkring 1350. Detta möjliggjordes av den omfattande handel Gotland haft under flera hundra år i Östersjöregionen. Efter 1350 skedde en kraftig nedgång i den gotländska ekonomin vilket ledde till att kyrkobyggandet helt avstannade på landsbygden och i Visby under 1400-talet. En ekonomisk nedgångsperiod och reformationstidens reduktion av kyrkans tillgångar under 1500-talet gjorde att flera kyrkor i Visby och tre sockenkyrkor på landsbygden och några kapell övergavs, i dag ruiner, flitigt använda för friluftsgudstjänster.

Efter en viss ekonomisk återhämtning under 1600-talet gjordes insatser för kyrkobyggandet. Tak och tornhuvar sågs över, inredningen förnyades och några fiskelägen försågs med kapell. 1800-talet, som på fastlandet innebar att små medeltida kyrkor revs och ersattes av större, begränsades på Gotland till några ombyggnader samt att många kyrkor fick sakristia och större fönster. Under 1800-talets slut och början av 1900-talet drog en ny våg av kyrkobyggande över ön för frikyrkliga församlingar eller inomkyrkliga föreningar, antingen byggda som små missionshus i trä och med vissa kyrkliga drag, merparten sålda och ombyggda till andra ändamål, eller också som stora murade kyrkor inne i Visby. Det kom att dröja fram till omkring 1960 innan några nya kyrkor byggdes i Svenska kyrkans regi på Gotland. På 1980-talet och senare tillkom kyrkor för andra samfund, som den första katolska kyrkan efter medeltiden och nya frikyrkor.

De gotländska medeltida kyrkorna har som helhet förändrats ytterst lite sedan medeltiden. I huvudsak är det interiören som förändrats. Under 1600-talet tillkom predikstolar, fast bänkinredning som ännu ofta är bevarad, altaruppsatser i sandsten eller trä, allt i senrenässans eller barockstil. Under 1700-talet insattes nummertavlor och inte sällan en vägg för att avbalka kyrkans västra del till sädesmagasin. Väggarnas kalkmålningar kunde ersättas av ett nytt måleri anpassat till tidens anda. 1700-talets slut och 1800-talet innebar ofta läktarbyggen, orglar och att

hela rummet kalkades vitt samt att nya fönster togs upp för att släppa in mer ljus enligt nyklassicismens ideal. 1900-talet har präglats av restaureringar, som innebar en förnyelse med inriktning på äldre konst och att pedagogiskt visa kyrkorummet ur dess olika sidor. Medeltida kalkmålningar frilades liksom 1700-talsinredningens rika färgsättning, dolda av senare övermålning. Medeltida skulptur lyftes ned från vinden och ställdes åter upp i kyrkorummet. Läktare och magasinsväggar har rivits. Vår tid har inneburit att ytor och material konserverats men också att med olika medel skapa naturliga platser för förvaring som följd av vidgade krav på kyrkorummet och dess användning.

Figuren till vänster beskriver byggnadsperioden för kyrkor i riket, figuren till höger visar Visby stift. Blått avser bevarade medeltida kyrkor.

Omgivningar

Mästerby socken

Mästerby kyrka ingår i Klinte pastorat. Den är belägen 27 km söder om Visby. Det är en av de mindre socknarna på Gotland. 2021 var invånarantalet i socken 195 personer.

Kulturlandskapet är präglat av långvarig mänsklig aktivitet och bosättningar sedan stenåldern vilket påvisas av rikliga fynd från stenåldern och bronsåldern.

Kyrkomiljön

Mästerby kyrkogård gränsar i söder mot en mindre genomfartsväg (tidigare gamla landsvägen) till landsvägen mellan Klintehamn och Roma. På andra sidan vägen är församlingshemmet beläget, den före detta skolan. Kyrkogården gränsar i öster mot vägen mellan Mästerby och Väte. I norr finns ängs- och betesmarker och öster om vägen ett öppet odlingslandskap. Direkt söder om kyrkan ligger ett mindre parkområde med bland annat äldre fruktträd.

Mästerby kyrkomiljö fotograferad från ovan, från norr 2021. Foto Pär Malmros, Visby stift.

Kyrkogården

Kyrkogårdens huvuddrag

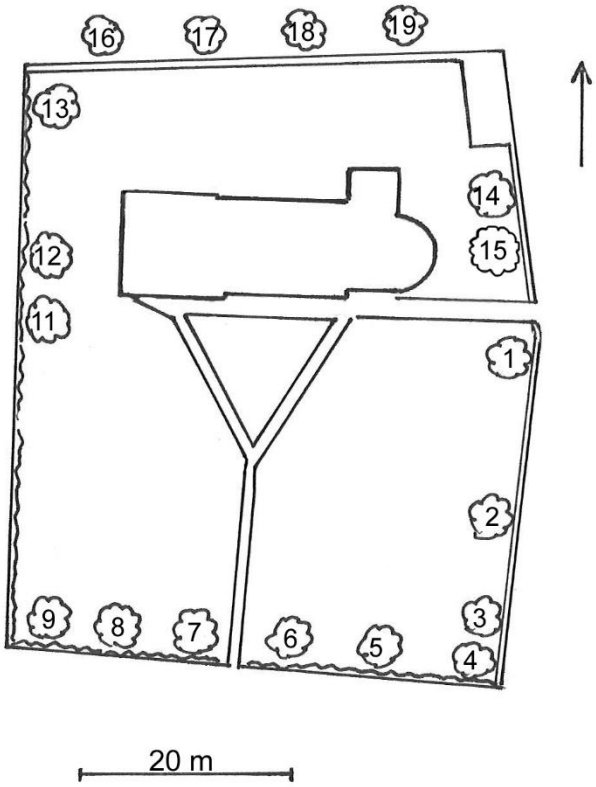
Mästerby kyrkogård tillhör Gotlands mindre kyrkogårdar. Den omges av stenmurar i norr och öster, trästaket och häckar i söder och väster, samt en trädkrans med äldre träd. I kyrkogårdens nordvästra hörn ligger tre slipskårestenar. Gravarna är koncentrerade söder om kyrkan. I det nordöstra hörnet ligger ett sockenmagasin från omkring 1861.

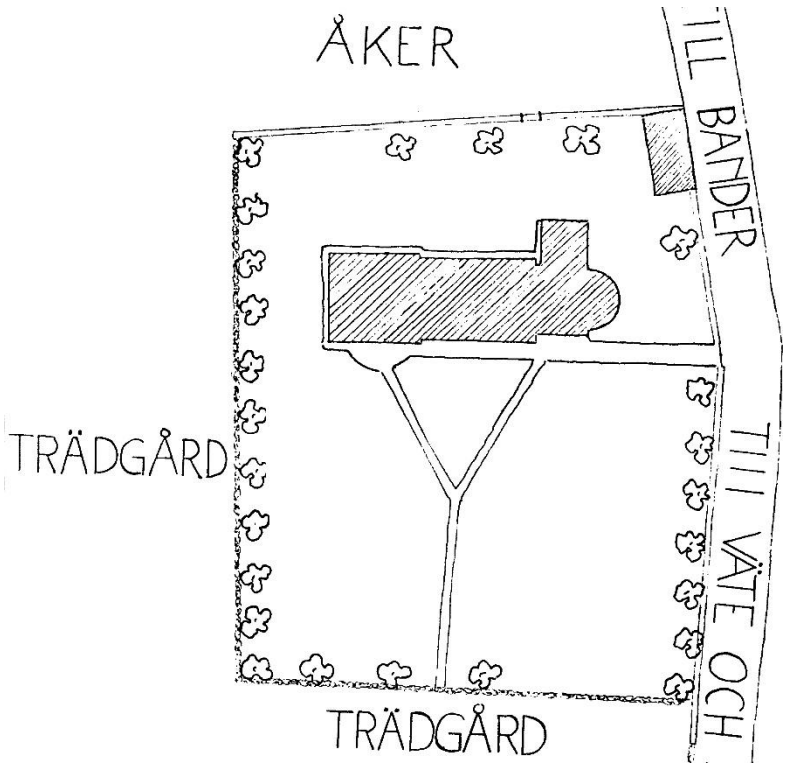
Mästerby kyrka fotograferad från ovan, från söder 2021. Foto Pär Malmros, Visby stift.

Mästerby kyrkomiljö fotograferad från ovan 2021. Foto Pär Malmros, Visby stift.

Situationsplan från 2011, Gotlands Museum
Reviderad 2022.

Situationsplan över Mästerby kyrka. Ur Jan Utas 2009.

Mästerby kyrka och kyrkogård fotograferad från sydost. Foto ES 2022.

Historik

Skattläggningskartan från 1753 visar att kyrkan omges av åkermarker i söder och öster och ängs- och hagmarker i väster. Den tidigare prästgården var försvunnen vid denna tid. År 1763 finns noterat att kyrkogården fick ett nytt ”stängsel av sten”. Troligtvis ersatte det en tidigare hägnad av trä. Laga skiftes karta från 1861 visar att Mästerby kyrkogård är nära nog kvadratisk i sin utformning. Den har utvidgats flera gånger under de senaste seklerna: mot norr 1860, mot öster 1890 och mot söder på 1900-talet. Ett sockenmagasin uppfördes omkring 1861 i den nordöstra delen av kyrkogården.

Kyrkogårdsmurens norra och östra sträckningar lades om 2004. Båda grindstolparna i huvudentrén byttes, den ena återanvändes i den ingång som återupptogs vid sockenmagasinet (igensatt på 1970-1980-talen när trappan vändes in mot kyrkogården). Som grind i öppningen återanvändes en grind från den västra öppningen. Den andra delen av grinden används i den sedan tidigare breddade huvudentrén.

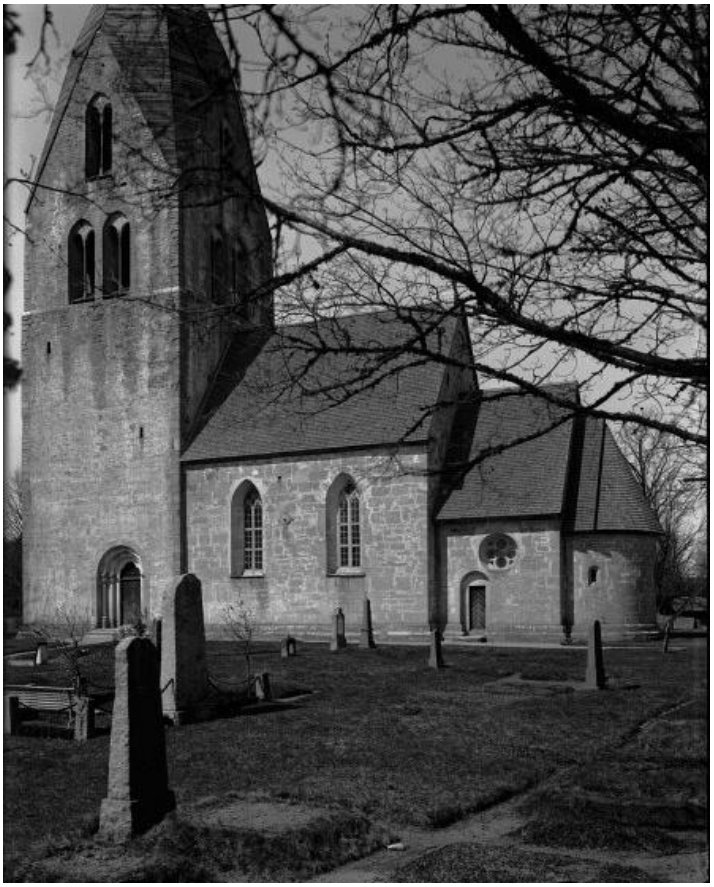
Skattläggningskarta från 1753. Kartan visar att kyrkan omges av åkermarker i söder och öster och betesmarker i norr.

Laga skifteskarta från 1861. Kartan visar kyrkobyggnaden, den rektangulära kyrkogården och sockenmagasinet i den nordöstra delen av kyrkogården.

Mästerby kyrka. På kyrkogården finns flera gräskullegravar. Till höger syns en grav med huggna stolpar sammanlänkade med en kedja. Den finns inte kvar idag. Foto Anders Roland 1910. Kulturmiljöbild, RAÄ.

Mästerby kyrka. På kyrkogården finns flera gräskullegravar, separerade från varandra av smala jordgångar. Foto okänd. Troligen omkring 1930. Kulturmiljöbild, RAÄ.

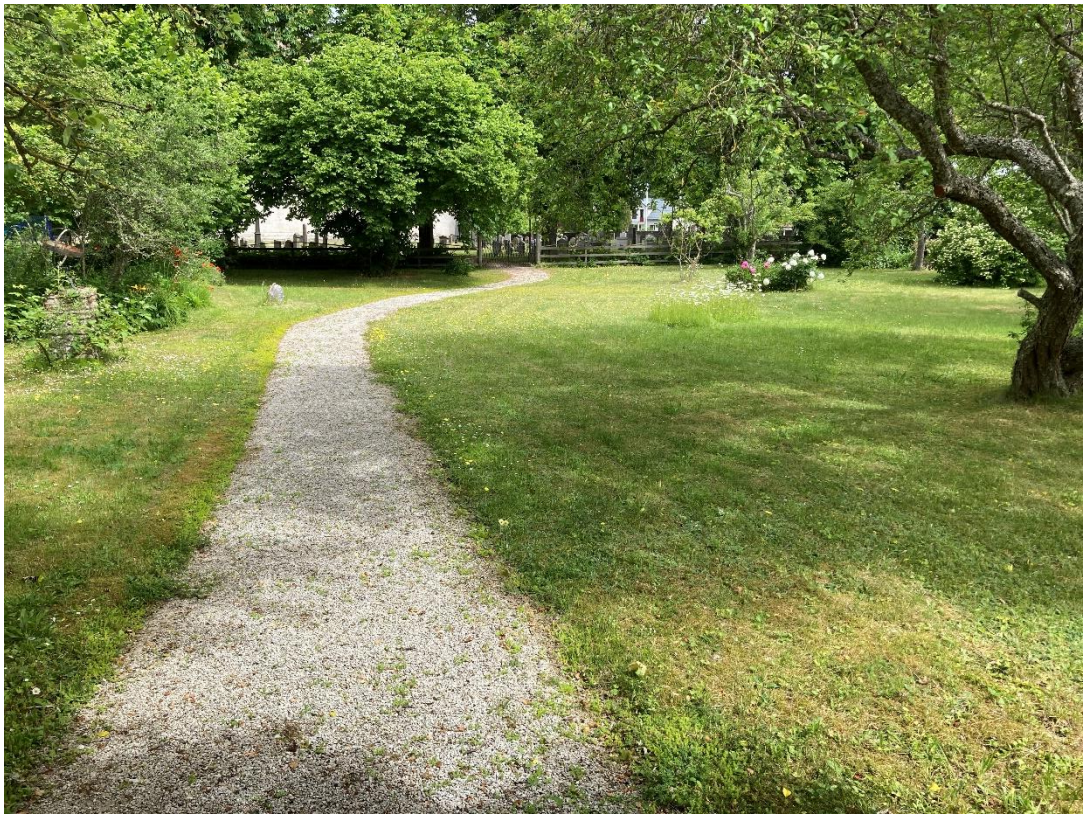
Nulägesbeskrivning

Mästerby kyrkogård har en i det närmaste kvadratisk utformning. Kyrkogården avgränsas i norr och öster av kallmurade kalkstensmurar. Muren i öster är delvis putsad med kalkbruk. Avgränsningen i söder och väster utgörs av en lågväxande häck av hagtorn på äldre mursula samt ett trästaket.

I den östra muren finns en ingång som stängs med dubbla järngrindar i smidesjärn mellan trästolpar, samt en enkel grind i smidesjärn invid sockenmagasinet. I söder finns en ingång med dubbla järngrindar i smidesjärn mellan trästolpar liknande den östra grinden. Gångarna är grusade. Gången från öster sammanbinds med gången från söder och bildar en trekant, söder om kyrkan. I anslutning till gångarna finns tre belysningsstolpar. I kyrkogårdens nordvästra hörn ligger tre slipskårestenar.

I kyrkogårdens nordöstra hörn står ett sockenmagasin uppmurat av kalksten från 1861. Fasaderna är putsade med spritputs och avfärgade grå. Sadeltaket är belagt med spån. Magasinet är tre våningar högt med bjälklag av trä. De två övre våningarna nås via en utvändig trappa och sammanbinds invändigt med en trätrappa.

Mästerby kyrka omges av trädbevuxna marker i norr, väster och söder. I öster ligger öppna åker- och betesmarker. Kyrkogården omgärdas av stenmurar i norr och öster. I söder och väster finns ligusterhäckar, troligtvis desamma som omtalas i Sveriges kyrkor 1942. Kyrkogården omges av en trädkrans bestående av äldre hästkastanj, friväxande (nr 1, 5-8), äldre skogslönn, hamlade (nr 2-4, 9-10, 15) och äldre lind, friväxande (nr 11-12). I norr växer en yttre trädrad med äldre ask alldeles utanför muren, hamlade (nr 16-19). (Se situationsplan s. 9).

Parkområdet söder om kyrkogården fotograferat från söder. Foto ES 2022.

Den östra muren fotograferad från norr. Foto ES 2022.

Den östra muren fotograferad från söder. Kyrkogården omgärdas av en trädkrans med äldre träd. Foto ES 2022.

Trästaket vid kyrkogårdens södra gräns. Bitvis finns en häck av liguster och syren. Foto från öster. ES 2022.

Kyrkogårdens västra gräns med trästaket och en häck med bland annat syren och liguster. Foto ES 2022.

Ingången från öster. En konstfullt utförd järngind i smidesjärn flankeras av fyrkantiga trästolpar. Foto ES 2022.

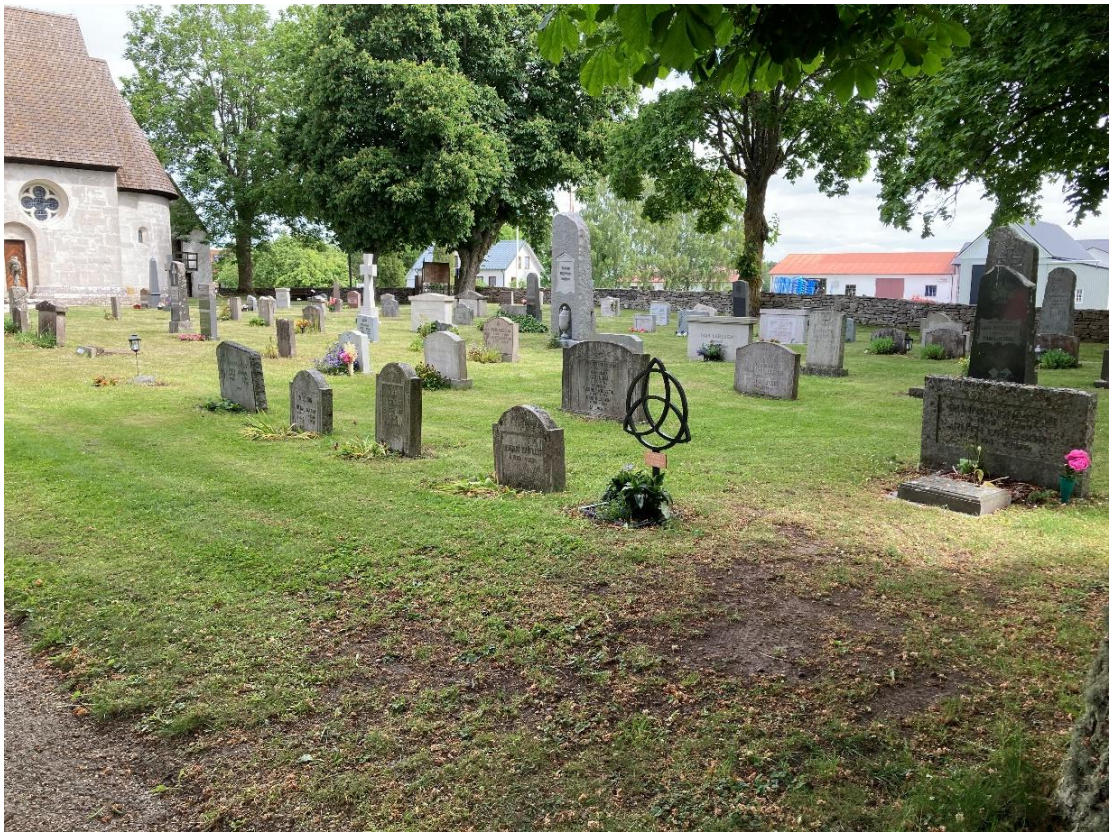
Ingång från öster vid sockenmagasinet. En konstfullt utförd järngind i smidesjärn flankeras av fyrkantiga trästolpar. Foto ES 2022.

Ingången från söder. En konstfullt utförd järngind i smidesjärn flankeras av fyrkantiga trästolpar. Det kan vara en häll som saknas i inventeringen (inv.nr 148), och som omnämns i SvK s. 190. ”Den av Lindström omtalade andra präststenen från Mästerby över kyrkoherden Sigfrid(?) död 1270(?) - Lm 153 - har ej kunnat återfinnas.” Foto ES 2022.

En grusad gång med en v-formad avslutning nära kyrkan leder fram till kyrkan från söder. Foto ES 2022.

Den södra delen av kyrkogården fotograferad från sydväst. Foto ES 2022.

Den södra delen av kyrkogården fotograferad från sydost. Foto ES 2022.

Den östra delen av kyrkogården fotograferad från söder. Foto ES 2022.

Den östra delen av kyrkogården fotograferad från norr. Foto ES 2022.

Den norra delen av kyrkogården fotograferad från öster där ett antal gravhällar har ställts upp under ett skyddstak. Foto ES 2022.

Den norra delen av kyrkogården fotograferad från väster med sockenmagasinet i fonden. Foto ES 2022.

Gravhällar under skyddstak i den norra delen av kyrkogården. Foto ES 2022.

Slipskårestenar i kyrkogårdens nordvästra hörn. Foto ES 2022.

Sockenmagasin uppfört 1861. Foto ES 2022.

Exempel på kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar

Gravvård i sandsten från 1875. Mycket tidstypisk. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin ålder och utformning. Foto ES 2022.

Gravvård i röd kalksten från 1872. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning. Foto ES 2022.

Kors i vit kalksten på sockel från 1948. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning. Foto ES 2022.

Till vänster gravvård i kalksten med bildstensmotiv från 1980. Till höger gravvård i svart granit, 1910-tal. Tidstypisk. Utpekade som kulturhistoriskt värdefulla genom sina utformningar. Foto ES 2022.

Obelisk i svart granit från 1910-talet. Tidstypisk. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning. Foto ES 2022.

Gravvård i granit, 1910-tal. Tidstypisk. Gravvården har blivit övervuxen av en murgröna. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning. Foto ES 2022.

Kyrkobyggnaden

Kyrkans huvuddrag

Mästerby kyrka hör till öns mindre kyrkor, men exteriören präglas av ett torn som är stort och kraftigt, varigenom det ger en monumentalitet och resning åt hela kyrkan. Kyrkan utgör en av dem som illustrerar öns romanska kyrkoarkitektur med bevarat absidkor, här utformat med kvaderstensfasader, vilket ger kyrkan en exklusiv karaktär. Annars är det främst kyrkorummet som ger kyrkan dess säregna karaktär. Rummet är rikt dekorerat med kalkmålningar, vilka ovanligt nog har bevarats och även kompletterats under bland annat 1600-talet. Hela kyrkan är medeltida utom sakristian från 1790 samt formen på några av fönstren.

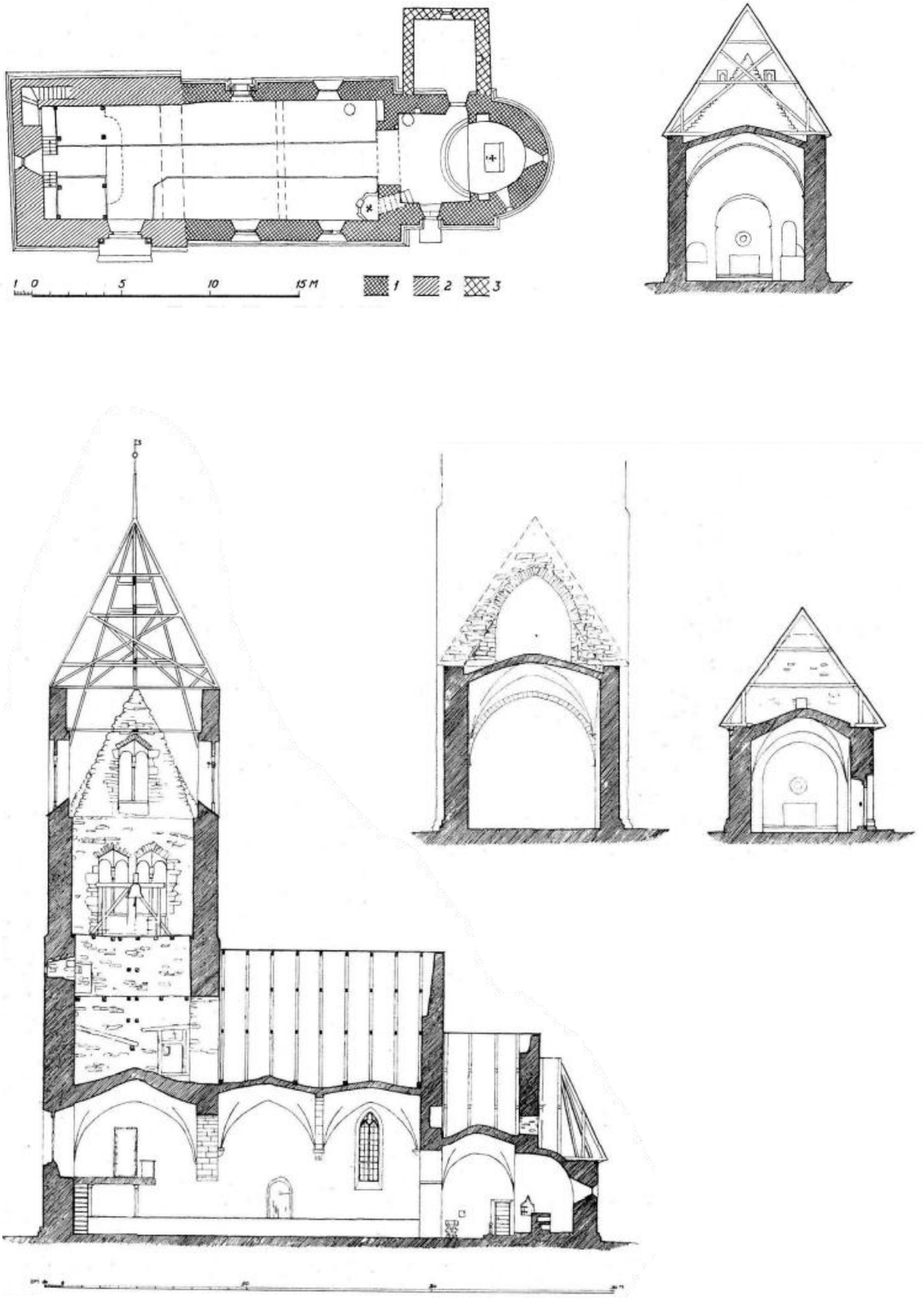
Exteriör från sydväst. Även om kyrkan inte hör till de större på Gotland framgår dess stora mått vid jämförelse med huset i förgrunden. Foto JL 2022.

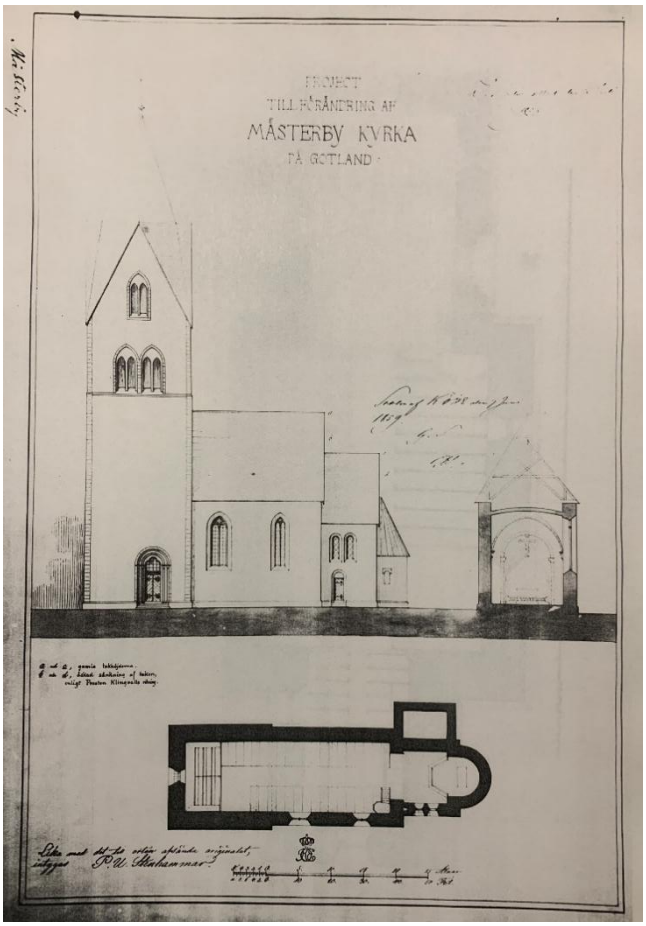
Exteriör från sydöst. Foto JL 2022.

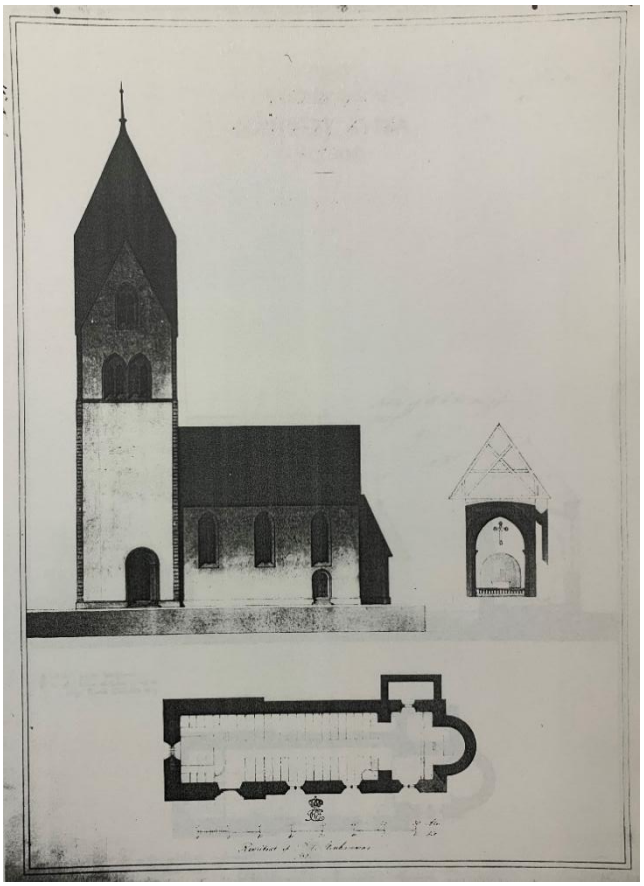
Exteriör från nordväst. Foto JL 2022.

Plan, tvärsektion genom långhuset mot öster, tvärsektioner genom långhuset mot väster och koret (utan sakristia) mot öster samt längdsektion mot norr. Uppmätning Karl J. Karlström och E. Persson 1928. Efter Sveriges Kyrkor, Gotland band III, volym 54 (1942).

Förslag till vidgning av triumfbågen och förhöjning av koret. Per Ulric Stenhammar 1859, troligen utifrån ett annat förslag, ATA, K-byråns arkiv (M132:1).

Ritning till ombyggnad av kyrkan med ett nytt kor på det gamlas ställe, lagt under gemensamt tak med långhuset. Förslag, troligen av Jacob Gustaf Klingwall, bearbetat av Per Ulric Stenhammar 1860 (?), ATA, K-byråns arkiv (M132:2).

Byggnadshistorik

De äldsta kända beläggen för en kyrka i Mästerby är dopfunten, som kan vara från 1100-talets andra hälft, samt ett nedtecknat invigningsår, 1199. Kyrkans äldsta del synes vara absidkoret. In mot långhusvinden framträder korets västra gavelröste som ett triangulärt fält med kvarsittande puts, vilket visar att koret är äldre än långhuset. Det visar också att den gavel som bara provisoriskt var tänkt att vara synlig, eftersom det nya långhuset snart skulle ansluta här, putsades medan övrigt murverk i koret kläddes med kvadersten. Att murverksskiften i koret och långhusets fasader stämmer överens innebär att koret hade förtagningar mot det planerade långhuset eller att långhusmurarna var påbörjade, när koret lades under tak. Putsen på korgaveln förefaller också vara enkelt utförd, som ett provisoriskt skydd av murverket snarare än ett beständigt ytskikt. Korvinden har en igenmurad öppning mot väster som tidigare har lett in till långhusvinden, innan långhusmurarna senare höjdes och öppningen hamnade under långhusets valv. Öppningen satt så lågt att den också kan ha fungerat som förbindelse ifall att koret möjligen byggdes intill en äldre träkyrkas långhus. Om någon sådan tidigare kyrka är dock ingenting känt.

Snart efter att koret stod färdigt fullbordades långhuset och sattes under tak. Det var lägre än idag och på utsidan av långhusets östra gavel avtecknar sig tydligt dess ursprungliga höjd. Invändigt torde det ha täckts av ett platt trätak, att döma dels av att triumfbågsmuren in mot vinden saknar puts och visar att den inte kan ha haft öppen takstol, dels av den nyssnämnda igenmurade tidigare vindspassagen låga placering som visar att långhuset sannolikt inte heller hade valv. På södra sidan hade långhuset en portal, placerad nedanför nuvarande västra långhusfönstret, där spår i sockeln och murverket ännu anger dess plats. Portalen flyttades senare och utgör idag nordportal. Troligen hade kyrkan små rundbågiga fönster, som försvunnit när nuvarande fönster togs upp. I absiden finns två bevarade fönster från byggnadstiden och kortportalen är kvar i ursprungligt läge medan korets rundfönster är yngre. Långhuset sträckte sig fram till nuvarande tornet, vilket innebär att både södra och norra långhusmuren är bevarad fram till sina hörn mot väster. Kyrkan, bestående av kor och långhus, torde ha stått färdig omkring 1200. Den målades invändigt med ännu delvis bevarade kalkmålningar. Dopfunten och krucifixet är inventarier som hörde till denna äldsta kyrka.

Sannolikt var, som i många andra kyrkor, ett torn planerat och förberett i väster, men ingenting finns bevarat av den ursprungliga västra långhusgaveln som skulle kunna berätta om det. Vid 1200-talets mitt uppfördes det nuvarande tornet. Sannolikt blev det väsentligt större, både till bredd och höjd, än vad som ursprungligen var tänkt. Att det blev så brett torde bero på att det följde långhuset innermått för att man avsåg att dess bottenvåning skulle fungera som en med kyrkorummet helt integrerad förlängning åt väster av långhuset. Det byggdes helt utanför den gamla långhusgaveln som revs när tornet stod färdigt, eller kanske senare. Tornet försågs med en ny stor sydportal som blev ny huvudingång. Därmed blev långhusets sydportal överflödig och flyttades till norra sidan. Intressant nog flyttades portalen inte till det nya tornets norra sida, där man lätt hade kunnat förbereda plats, utan till långhusets där man fick bryta upp hål i murverket. Kanske fanns det redan en mindre portal i långhuset som kunde utvidgas. Möjligen kan det förklara nordportalens märkligt sammansatta form, som visar att den knappast kan vara identisk med den tidigare sydportalen, och att den är belägen så långt österut i det förlängda kyrkorummet. Kombinationen av den rundbågiga portalen och de svagt spetsbågiga ljudgluggarna anger att tornet tillkommit under en övergångstid mellan romansk och gotisk stil. Tornet fick inte kvaderstensfasader utan putsat murverk. Möjligen var det nu koret fick sitt valv.

Långhuset torde ha behållit sitt platta träinnertak, men rimligen bör det ha skurit över krönet på tornbågen, ifall inte innertaket anpassats på något sätt eller långhusets västgavel ännu stod kvar.

En tid efter att tornet var byggt höjdes långhuset. Att så inte skedde i samband med tornbygget framgår bland annat av att det äldre taket lämnat avtryck i östra tornmuren och att avlastningsbågen i tornmuren på vinden är precis så bred att den rymdes under tidigare takfallet. Höjningen var troligen motiverad dels av att utvändigt minska kontrasten mellan det stora tornet och den övriga kyrkan, dels för att skapa ett mer ansenligt kyrkorum. När murarna höjdes utfördes tilläggen med kvadersten i anslutning till den befintliga kyrkans murverk. Avsikten var alltså inte att putsa den äldre kyrkans fasader i likhet med tornets. Endast gavelröstet mot öster putsades. I detta infogades en rund blindering – en av få på gotländska landskyrkor – och två tegelskodda ljusgluggar. Långhuset försågs även med ett större fönster åt söder, gotiskt och med masverk. Blinderingen och fönstrets form har bidragit till att man daterat påbyggnaden till 1300-talet. Likheten mellan kvaderstenarna i påbyggnaden och långhusets äldre kvaderstenar talar för att de inte är nyhuggna utan återanvända från den äldre västgaveln. Det innebär att stenarna antingen legat lagrade sedan västgaveln revs i samband med tornbygget ett halvsekel tidigare, eller också att gavelmuren stod kvar till denna tid. Samtidigt kan det inte uteslutas att påbyggnaden skedde tidigare, rätt snart efter tornbygget, eller att kvaderstenarna höggs nya, omsorgsfullt anpassade till de gamla. I samband med påbyggnaden skapades en kammare med ljusglugg i det södra murkrönet, sannolikt ett ställe att kunna gömma undan kyrkans värdesaker på i en nödsituation.

Efter att påbyggnaden var färdig tillkom långhusets nuvarande valv, vilka till formen daterats till 1300-talet. De synes inte ha varit helt förberedda såtillvida att de delvis kringgärdat takstolens bindbjälkar. Med valvslagningen erhöll det förenade långhuset och tornet den sammanhållna inre karaktär som de nu har och som rimligen var planerad med tornbygget. Var inte långhusets västgavel riven sedan tidigare skedde det nu. Efter att valven var slagna eller under 1400-talet försågs kyrkorummet med kalkmålningar, varvid stora delar de äldre målningarna bibehölls.

Under 1500-talets slut eller mer troligt under 1600-talets början restaurerades kyrkans kalkmålningar. De äldre fylldes i och nya tillkom. Även inredningen förnyades. Delar av bänkinredningen är daterad 1633. Altartavlan tillkom 1688 och predikstolen under 1700-talet. År 1790 byggdes sakristian vilket var den första större byggnadsåtgärden sedan medeltiden. Men även andra ingrepp vidtogs. Förutom reparationer av tornhuv och yttertak förstorades fönstren. Korfönstret hade ändrats till en enkel rektangulär form 1760. Även långhusets sydvästra fönster var rektangulärt, troligen sedan någon av fönsterreparationerna mellan 1750- och 80-talen. År 1862 fick fönstren en ny form, mer i anslutning till kyrkans medeltida karaktär. Långhusets fönster – det norra möjligen upptaget först nu – fick en form som efterliknade det gotiska långhusfönstret. Korfönstret omformades till ett rundfönster med fyrpassformat masverk. Under 1700- och 1800-talen har kalkmålningarna i kyrkorummet putsats över, dock med undantag av målningarna i absidens valv, som bibehölls. Äldre foton visar rummet vitt med inslag av målad kvaderstensdekor av en typ som talar för att den tillkommit omkring 1800, kanske vid restaureringsarbetena 1803-04. Yttre reparationsåtgärder innebar att ljudgluggarna fick kolonnetter av trä, troligen insatta under 1800-talet i stället för bortfallna eller lösa, och att kyrkan, även de kvaderstensmurade partierna, putsades eller åtminstone kalkades, att döma av foton. Omkring 1860 byggdes en läktare i kyrkans västra del. På denna placerades en orgel som övertagits från en ej känd kyrka i Stockholm.

En kamin med enkel skorsten installerades i början av 1900-talet och placerades i långhusets nordöstra hörn med ett rökrör upp genom valvet. År 1903 inträffade en begränsad eldsvåda som drabbade kyrkans yttertak, men synes ha kunnat begränsats. Tornets äldre trämaterial synes till exempel ha klarat sig. Sot- och släckningsvatten skall dock ha skadat valven och dess målningar, som då ännu inte var framtagna. Kaminen eller också släckningen efter branden hade att döma av foton kraftigt sotat kyrkorummet, och kyrkorummet var drabbat av fukt som behövde åtgärdas. En omfattande restaurering genomfördes 1922 efter förslag av Anders Roland, som synes ha planerat denna sedan omkring 1910. Golvet lades om. Under putsen på murar och valv framtogs kalkmålningarna av konservator Carl Wilhelm Pettersson. Inredningens äldre måleri togs fram eller nymålades i anslutning till äldre färgsättning. Senare tillägg som läktare och orgel gavs en till kyrkorummet anpassad ny färgsättning. En ny kamin anskaffades, ställd på den gamlas plats. För denna bilades rökkanal upp genom murverket och en ny skorsten murades.

Under 1900-talet har kyrkans yttre restaurerats, bland annat försågs tornet med spritputs, troligen på 1920- eller 30-talet, i kulör avstämd med den övriga kyrkans stenfasader. Under 1990-talet restaurerades exteriör och interiör, varvid förändringarna av karaktären var få. År 2017 installerades en hiss innanför sydportalen i form av sänkbara trappsteg.

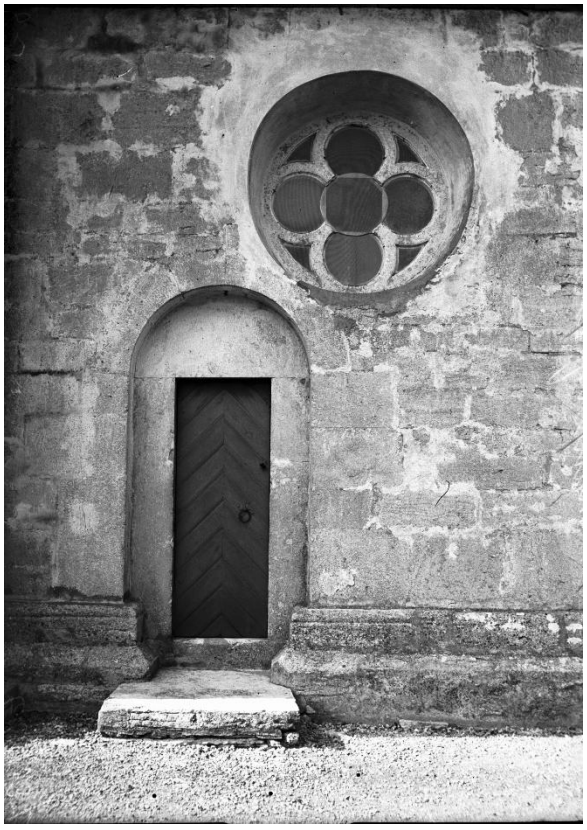
Exteriör från söder. På kyrkogården syns flera gravkullar och gravvårdar i sandsten krönta av kors. Utformningen är tidstypisk för senare delen av 1800-talet. Foto Olof Sörling 1891, ATA.

Långhusets norra fasad. Foto Olof Sörling, troligen 1891, ATA.

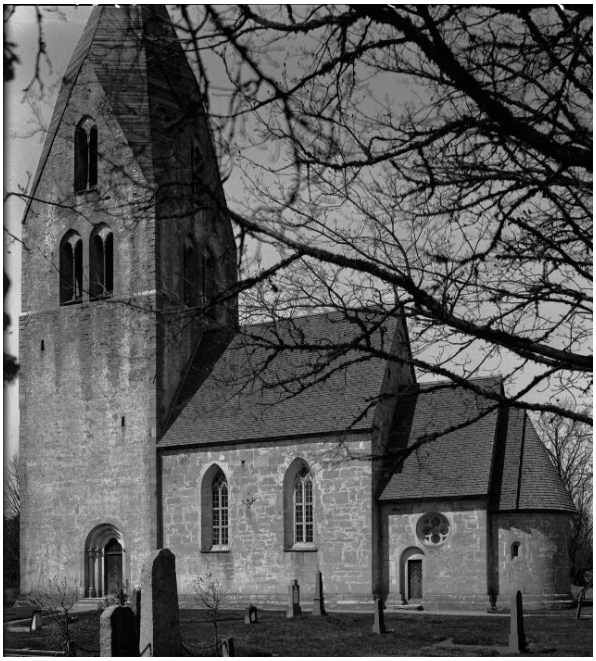
Långhusets södra fasad. Taket omlagt efter en brandskada 1903. Foto Anders Roland 1910, ATA.

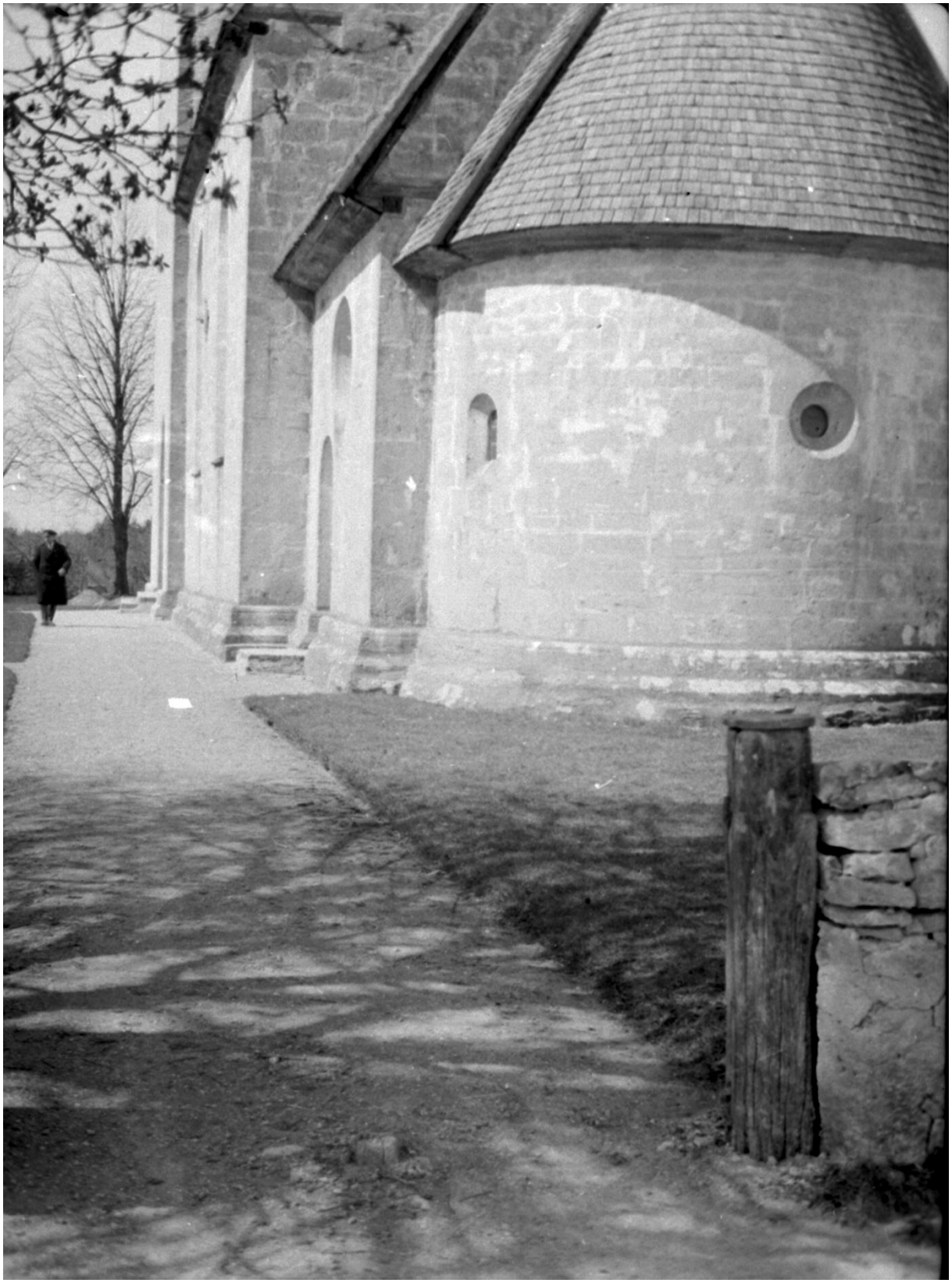

Korets portal och några årtionden tidigare insatta fönster. Till höger exteriör från sydväst. Foto Einar Erici 1914 respektive Anders Roland 1910, ATA.

Exteriör från sydöst före och efter restaureringen 1922. Foto Anders Roland 1910 samt ett foto, troligen omkring 1930, ATA. Rökröret över taket är på yngre bilden ersatt av en skorsten.

Kyrkans södra sida från öster. En grusad gång leder fram till kyrkan. Ingången är öppen med trästolpar. Jämför s. 16. Foto Erik Lundberg 1945, ATA.

Nulägesbeskrivning

Exteriör

Mästerby kyrka består av kor med absid och sakristia samt ett högre långhus och ett torn vars kraftiga form och genombrutna gallerier dominerar byggnaden utvändigt. Koret och absiden har en romansk framtoning, stilmässigt, medan långhuset och tornet har gotiska spetsbågar, vilka dock i långhuset inte är ursprungliga. Kyrkans fasader täcks av ett välhugget kvaderstensmurverk, utom tornet och övre delen av långhusgaveln samt sakristian vilka har spritputs, tonad i en färg som ansluter till murverket. På tornet är hörnkedjor och omfattningar utförda i huggen sten. Tornet är inte bara stort i förhållande till kyrkan, dess ljudgluggar och spira utgör ett iögonenfallande kännetecken för kyrkan.

Av kyrkans fönster är det endast absidens fönster som har kvar sin ursprungliga form. Långhuset fönster i sydöst är medeltida, men inte ursprungligt och delvis förändrat i sin spröjsning. Dess gotiska form har på 1800-talet tagits upp i de två andra fönstren i långhuset. Även korets rundfönster med hugget masverk är från 1800-talets mitt. Kyrkans tre portaler är medeltida, den norra dock förändrad från sin ursprungliga form. Den norra har dessutom medeltida dörrblad med runinskrift. Alla är perspektivportaler med huggen omfattning, den södra tornportalen störst och använd som huvudingång. Alla tak utom tornet, som har liggande tornpanel, täckt av spån, en takklädsel som ofta tillkommit under 1700- och 1800-talen och som i början av 1900-talet var vanligt förekommande på öns kyrkor, men numera är förhållandevis sällsynt. Östra långhusgavelns puts avspeglar hur taket är höjt. Den påbyggda delen pryds av en cirkelrund blindering, ett försänkt murfält av ett slag som blev vanligt i arkitekturen på 1300- och 1400-talen, om än annars ovanligt på Gotland.

Exteriör från sydväst.
Foto JL 2022.

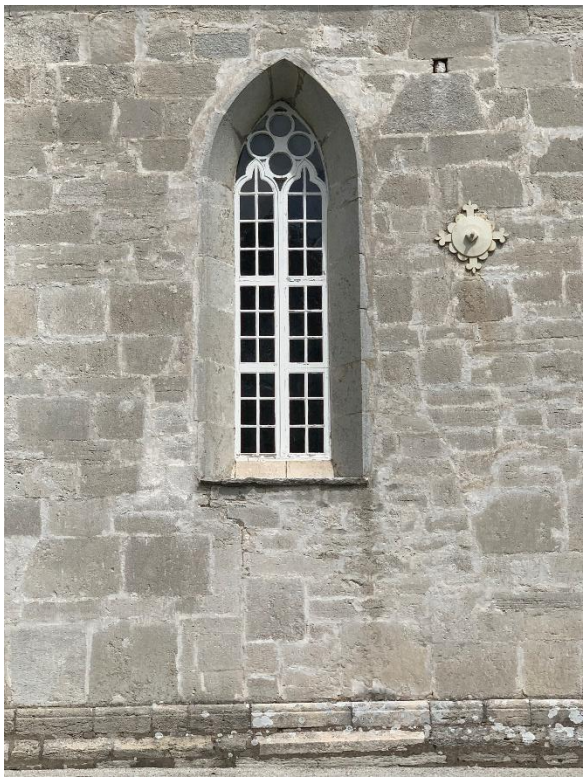
Exteriör från sydöst.
Foto JL 2022.

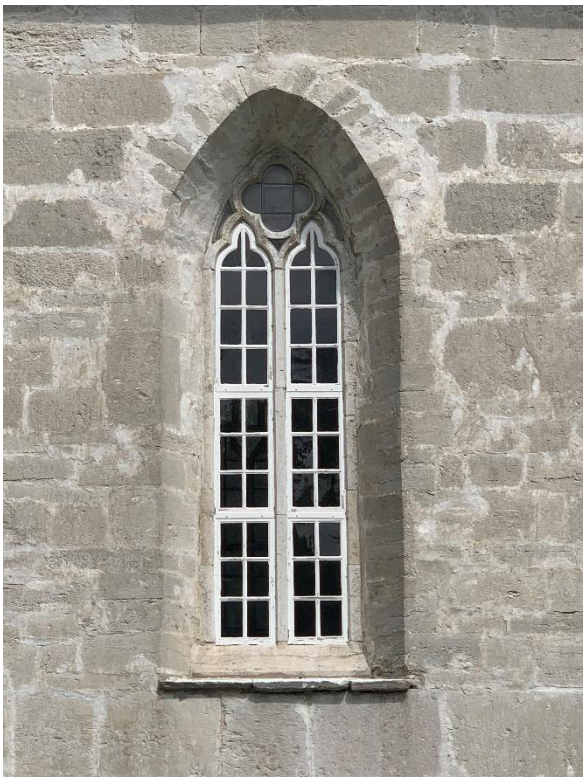

Tornets sydportal. Foto JL 2022.

Långhusets södra fasad. Foto JL 2022.

Långhusets västra fönster med omfattning från 1800-talet, samt spår av igensatt portal. Till höger långhusets östra fönster med medeltida masverk. Foto JL 2022.

Detalj av långhusets murverk i släpljus. Till höger långhusets östra gavelröste som visar långhusets påbyggnad. Foto JL 2022.

Blindering och gluggar i påbyggnaden på långhusets östra gavelröste. Foto Pär Malmros 2022, Visby stift.

Sydfasadens sockel mellan långhus och kor i den högra delen av bilden. Foto JL 2022.

Sydfasadens sockel, sedd från öster. Foto JL 2022.

Korportalen. Foto JL 2022.

Korets fönster från 1800-talet. Till höger detalj av absidens sockel. Foto JL 2022.

Kor och absid, sedda från sydöst och nordöst. Foto JL2022.

Absiden från öster. Nedan absidens södra och östra fönster. Foto JL 2022.

Absiden från öster. Nedan absidens södra och östra fönster. Foto JL 2022.

Sakristian från nordöst. Foto JL 2022.

Sakristian från nordväst. Foto JL 2022.

Långhusets norra fasad. Foto JL 2022.

Långhusets nordöstra hörn. Till höger långhusets norra fönster. Foto JL 2022.

Nordportalen samt murverket i långhusets nordvästra del. Till vänster sockeln i mötet mellan långhus och torn. Foto JL 2022.

Nordportalen och dess medeltida dörr av två trästycken. Foto JL 2022.

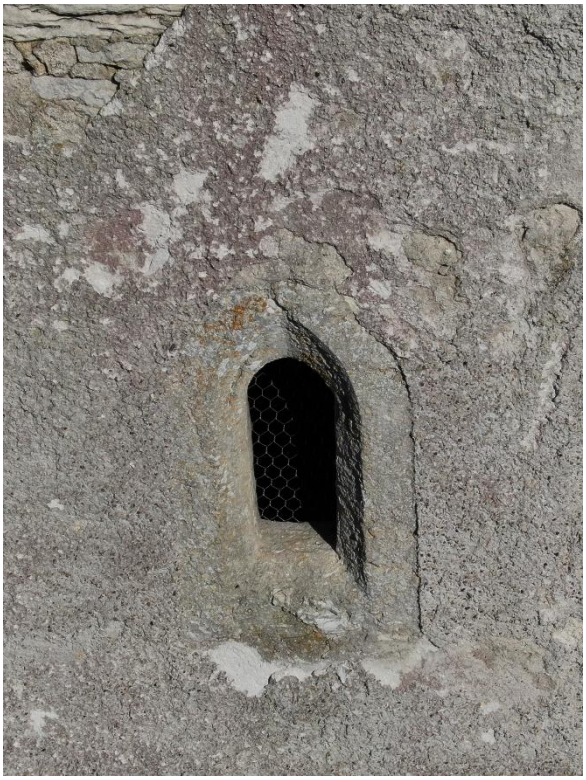

Nordportalens västra och östra kapitäl. Foto JL 2022.

Tornets nedre del från nordväst. Foto JL 2022.

Tornfönstret. Foto JL 2022. Till höger glugg i tornets västfasad. Foto Pär Malmros 2022, Visby stift.

Tornets övre del från sydöst och söder. Foto JL 2022.

Västra sidans nedre och övre ljudgluggar. Kolonetterna är av trä. Foto Pär Malmros 2022, Visby stift.

Interiör

Kyrkorummet har en tydlig uppdelning i långhus och kor, åtskilda av en förhållandevis smal triumfbåge, som utgör en av öns, ja landets, lätt räknade triumfbågar som bevarad sin för de tidigmedeltida romanska kyrkorna utmärkande begränsade bredd. Långhuset är ovanligt långsmalt genom att det egentligen även involverar tornets bottenvåning. Denna förenas med långhuset genom en vid och hög spetsbåge. Från långhuset är det i koret främst absiden som framträder visuellt genom triumfbågens begränsade mått. Rummets murytor är putsade med släthuggen kalksten i tornbågen, långhusets gördelbåge och valvkonsoler, liksom i tornportalens hörnkedjor och masverk i långhusets sydöstra fönster samt korets rundfönster. Hela kyrkorummet har trägolv.

Kyrkorummet har en ovanligt tät karaktär genom sin rika bemålning. Även färgsättningen med betoning på rött och blått är något ovanlig. Utsmyckningen är resultatet av en kombination av tidigmedeltida, bysantinskt inspirerade målningar, och målningar från 1300- och 1400-talen, vilka kompletterades i renässanskaraktär på 1500- eller 1600-talet samt den restaurering på 1920-talet, varvid kalkmålningarna togs fram under senare putslager. Även bänkinredningens färgsättning präglas av 1600-talets karaktär och restaureringen på 1920-talet. Som en kontrast till övriga kyrkorummet står tornets bottenvåning, som saknar kalkmålningar, vilket uppvägs av läktaren med orgel som upptar rummets västra del. Av kalkmålningarna är de i absiden bäst bevarade av de äldsta, bysantinskt präglade målningarna. De påmålades på 1500-1600-talet men har inte varit överputsade. I korvalvet är renässansprägeln tydligast. En särskild uppmärksamhet har under 1900-talet ägnats den målade madonnabilden i nischen i långhusets nordöstra hörn, vilken dock blekts betydligt sedan den togs fram 1922 under senare överkalkning.

På långhusets södra sida, nedanför det västra fönstret finns spår av en tidigare portal som suttit på denna plats. Portalens omfattning är sannolikt den som sitter i nuvarande nordportalen. Nordportalens trädörr är numera blockerad av bänkkvarteren men på dörrbladet av enbart två bräder finns en synlig runristning. Sakristian nås via korets norra sida. Den har ett litet fönster åt norr samt täcks av trätak med synliga kraftiga bjälkar.

Tornets övervåningar och vinden nås genom en trappdörr i tornets nordvästra hörn. En murtrappa reser sig ovanligt brant inne i norra tornmuren och mynnar i tornets rymliga första övervåning. Denna öppnar sig med en vid båge in mot långhusvinden. En bjälke tvärs över bågöppningen utgör en synlig del av ett system inne i tornmurarna av inmurade bindbjälkar. Långhusvalvens ovansida täcks delvis av ett sotlager, sannolikt från en begränsad takbrand 1903. Takstolen är sannolikt byggd efter detta men innehåller synbarligen äldre delar som tydligen klarade branden. Takstolens bindbjälkar är delvis kringbyggda av valven och avtryck i valven visar en anpassning av tidigare delar av takstolen. Detta talar för att takstolen inte utformades med full beräkning för valvens kommande form. I krönet till långhusvindens södra mur finns en utbuktning mitt på muren som rymmer en mindre kammare med liten glugg i södra långhusfasaden. Kammaren har inte ståhöjd och utgör sannolikt en tänkt skattgömma i ofärdstider. Långhusvinden saknar märkligt nog förbindelse med korvinden. Från korvinden finns en igenmurad öppning åt väster som utgjorde passage mellan kor- och långhusvind innan långhuset höjdes och fick valv. Triumfbågsmuren har kvarsittande puts från den tid då koret stod som en självständig byggnad under tak innan långhuset var färdigbyggt, vilket visar att ett tidsmellanrum föreligger mellan byggnadsdelarna. Långhustakets förhöjning framgår av triumfbågsmurens påbyggnad och genom att det äldre takfallet lämnat avtryck på tornets östra mur.

En murtrappa i södra muren leder till tornets andra övervåning, ett rymligt rum med rundbågig ljusglugg åt väster. I våningens östra del syns avtryck från en tidigare inbyggd kammare med tak. Via kort trappa i norra muren nås klockvåningen som är öppen upp till tornhuven. Klockvåningen är på fyra sidor omgiven av ljudgluggar i två våningar. Alla ljudgluggarna har kolonnetter i trä. Sådana har under 1800- och tidigt 1900-tal ofta fått ersätta kolonnetter av trä, men har vid senare restaureringar vanligen ersatts av rekonstruerade kolonnetter i sten, varför de i Mästerby hör till ett fåtal kyrkor där träkolonnetterna är bevarade. Huven är av för Gotland karaktäristiskt slag med en stomme av fyra trianglar, två vilande i svicklarnas nedersta del, två stående på gavelspetsarna.

Interiör mot öster. Foto JL 2022.

Interiör mot öster. Foto JL 2022.

Interiör mot väster. Foto JL 2022.

Interiör mot väster.
Foto JL 2022.

Interiör mot väster.
Foto JL 2022.

Interiör mot öster från läktaren samt triumfbågen och koret mot öster. Foto JL 2022.

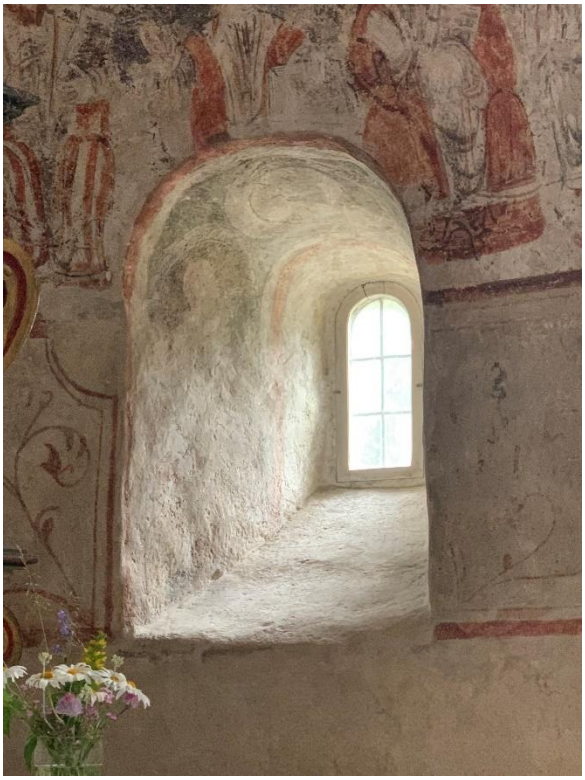
Absiden mot öster. Foto JL 2022.

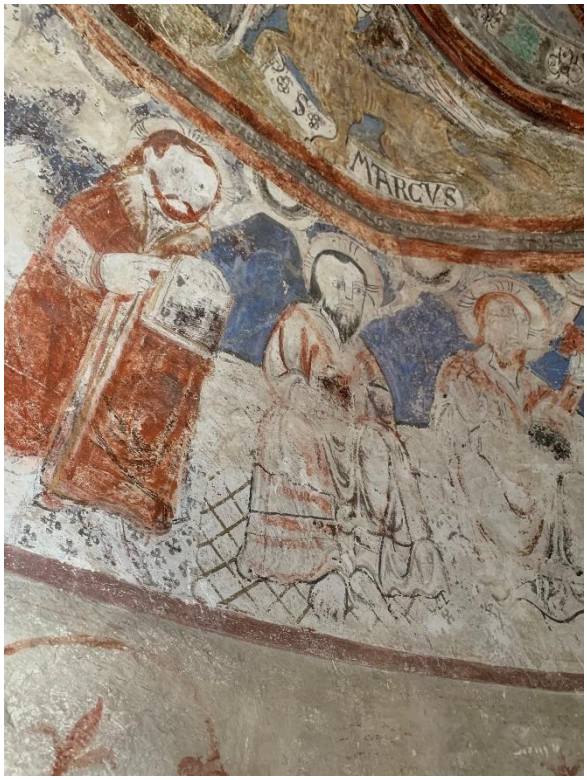

Kalkmålningar i absiden. Foto JL 2022.

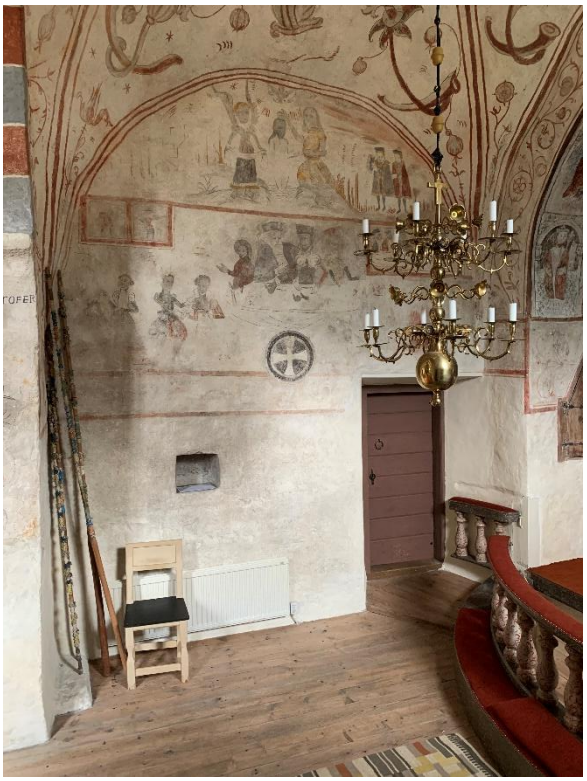
Absidens östra och södra fönster. Foto JL 2022.

Kalkmålningar i absiden. Interiör av koret mot söder. Foto JL 2022.

Korets valv, sett mot nordväst. Till höger interiör av koret mot norr. Foto JL 2022.

Detalj av korvalvets kalkmålningar. Ängel i renässansdräkt. Foto ES 2022.

Interiör av koret mot väster. Nedan till vänster, uppgången till predikstolstrappan samt målning på triumfbågens norra vederlagsmur. Foto JL 2022.

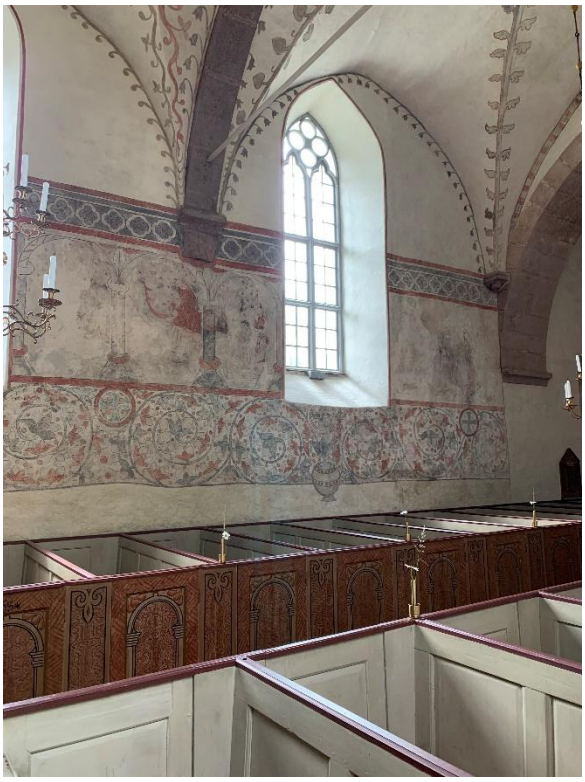
Interiör av långhuset mot sydöst. Nedan kalkmålningar ovanför triumfbågen. Foto JL respektive ES 2022.

Nordportalen inifrån med runinskrift på dörren med texten ”jungfrur, bedjen Edra böner på rätta viset”. Foto JL 2022.

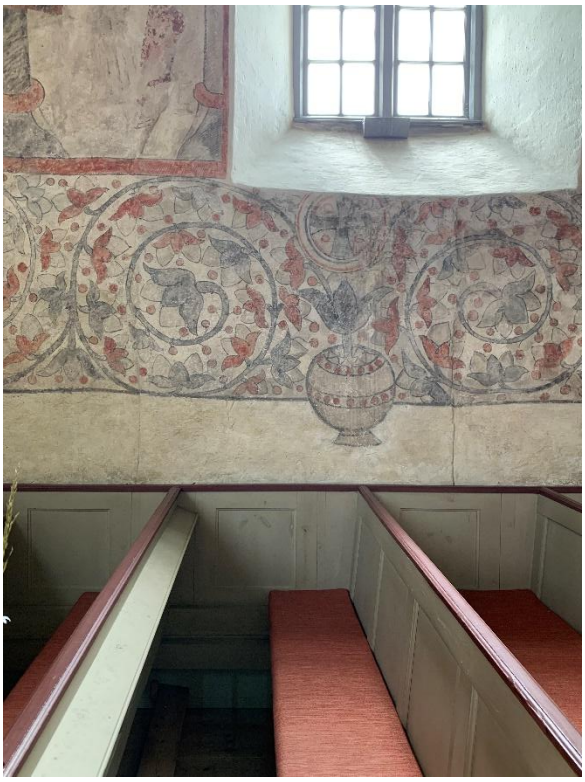
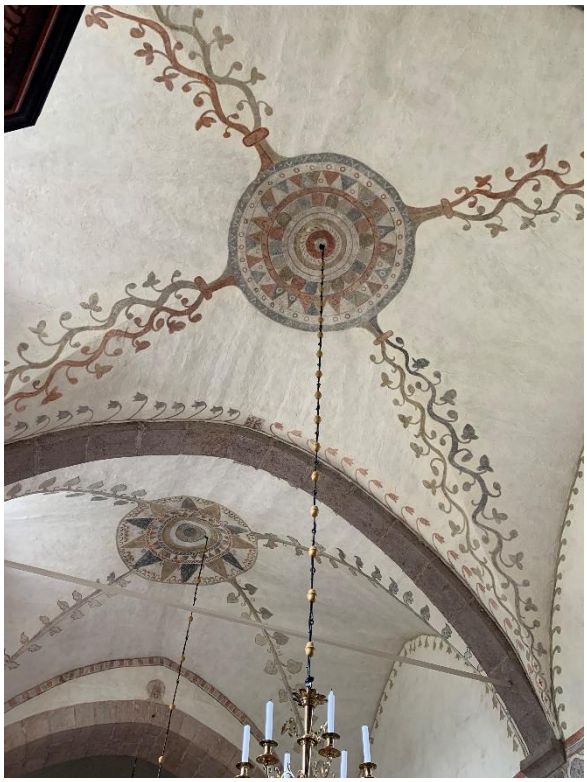

Långhusets nordöstra och sydvästra hörn. Fönstrens form och spröjsar från 1800-talets senare del. Foto JL 2022.

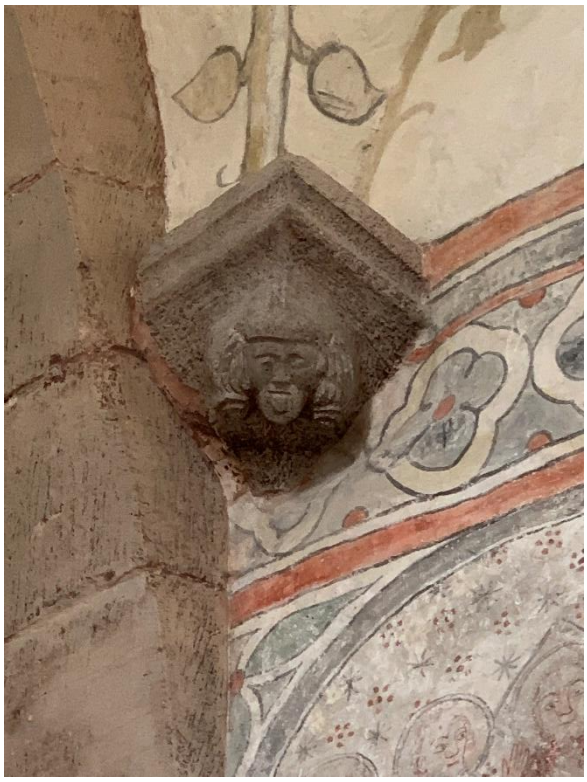

Långhusets sydöstra fönster med medeltida form och masverk. Till höger glasmålning i fönstrets masverk. Foto JL 2022.

Markering i putsen för långhusets tidigare sydportal. Till höger långhusvalven underifrån mot väster. Foto JL 2022.

Mittdekor i långhusets östra respektive västra valv. Foto JL 2022.

Valvkonsoler i långhusets sydvästra och nordvästra hörn. Foto JL 2022.

Murpartiet mellan långhusets fönster med kalkmålningar och valvkonsol. Till höger kalkmålning ovanför tornbågen. Foto JL 2022.

Tornets bottenvåning, som bildar en förlängning av långhuset, sedd mot väster. Foto JL 2022.

Valvet över tornets bottenvåning. Foto JL 2022.

Tornets fönster mot väster, bakom orgeln. Nedan ingång till sakristian samt interiör av sakristian mot norr. Foto JL 2022.

Ingång i tornets nordvästra hörn till murtrappan. Till höger trappans branta resning, sedd uppåt mot öster. Foto JL 2022.

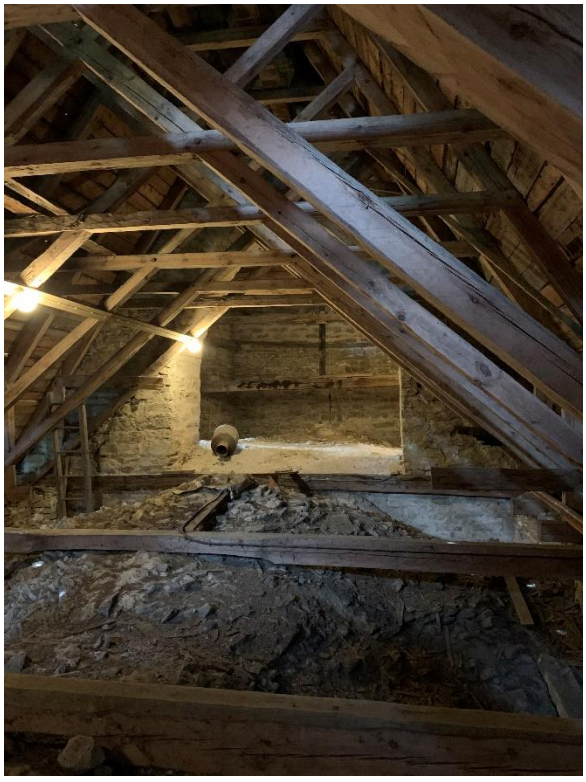
Tornets första övervåning mot norr med trappans mynning. Foto JL 2022.

Tornets första övervåning mot nordöst och väster samt bågöppningen mellan tornet och långhusets vind. Observera bjälken i bågen, avsedd för tornets förankring i murverket. Foto JL 2022.

Långhusvinden sedd mot öster och väster. I fonden på triumfbågsmuren i öster anas putsen på korets västgavel, vilket visar att koret har varit fristående och alltså är äldre än långhuset. Foto JL.

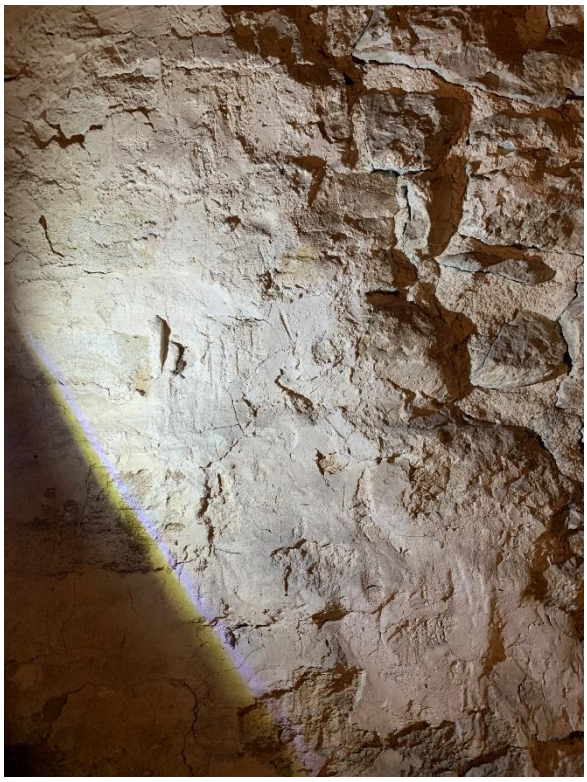

Södra långhusmurens krön med vidgning i muren för att ge rum åt en kammare. Foto JL 2022.

Meterhög kammare i södra murens krön. Öppningen sedd från nordväst och rakt uppifrån. Kanske är det ett eventuellt gömställe för vär defulla föremål. Foto JL 2022.

Del av putsen på korets västgavel. Den grova karaktären kan tyda på att den snart skulle skyddas av långhustaket. Till höger långhusvindens nordvästra del och tornets östmur. Det äldre långhustakets avtryck i tornmuren visar att långhustaket höjdes efter att tornet var byggt. Foto JL 2022.

Långhusvalven mot nordöst. Avtryck visar att valven slogs något högre än takstolen medgav. Sotet på valven härrör från en takbrand 1903. Till höger södra sidan av bågöppningen mellan tornets första övervåning och långhusvinden med avtryck av återanvända takbräder. Foto JL 2022.

Trappa från tornets första övervåning vidare uppåt. Till höger bjälke inne i murverket, synlig inifrån trapploppet. Foto JL 2022.

Tornets andra övervåning mot söder med avtryck av tidigare inbyggnad. Foto JL 2022.

Tornets andra övervåning mot nordväst. Foto JL 2022.

Trappa från tornets andra övervåning och uppåt till klockvåningen. Foto JL 2022.

Trappmynning i tornets norra ljudgluggar. Kolonnetterna utförda i trä, tidigare vanligt som ersättning för bortfallna kolonnetter i sten, men nu endast bevarat i ett fåtal kyrkor. Formbräder av trä sitter kvar i ljudgluggarnas övertäckning. Foto JL 2022.

Klockvåningen mot öster samt uppåt mot nordväst. Foto JL 2022.

Bröstningen till södra sidans ljudgluggar, uppmurad som underlag för avrinningsdäck. Foto JL 2022.

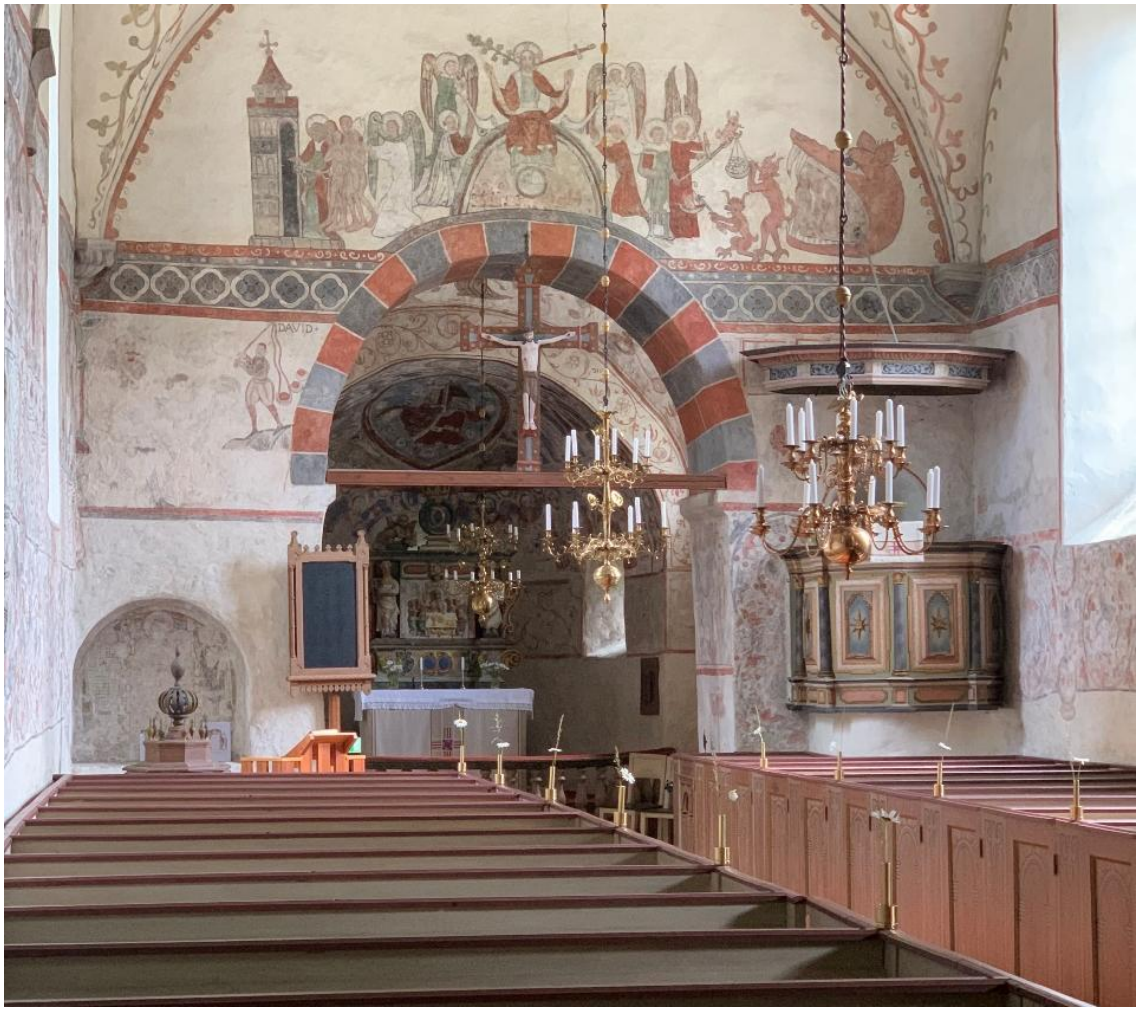

Klockvåningen sedd nedåt mot sydöst. Till höger östra gavelröstets spets. Foto JL 2022.

Svickeln mellan östra och södra gavelröstet. Till höger huven sedd uppåt. Foto JL 2022.

Fast inredning och inventarier

Inredningen är huvudsakligen från 1600- och 1700-talet, med några bevarade medeltida föremål samt en del yngre tillägg. På det medeltida altaret står en altaruppsats från 1688 i sandsten. Vid altaret står foten till piscina. Två murnischer finns i koret, en på södra sidan med en bildsten som överliggare, en sakramentsnisch på norra sidan med medeltida dörrar och ett Gudslamm målat intill skåpet. Flera nischer finns bevarade. Utöver den i långhuset med den målade Madonnabilden har en nisch nära tornportalen omformats till kollektbössa (offerstock). Triumfkrucifixet kan vara från omkring 1200. Predikstolen från 1700-talet, troligen 1751, vilar på ett fundament, sannolikt med delar av ett medeltida sidoaltare. Bänkinredningen är delvis från 1600-talet, en bänkdörr har årtalet 1633, men ombyggd 1922, då den målades i anslutning till en äldre färgsättning, och även senare. Dopfunten, tillskriven ”Byzantios” och troligen från 1100-talets senare del, står i långhusets nordöstra hörn, tidigare i koret där avrinningsrännor finns i trägolvet. Orgeln byggdes av Frans Andersson 1860, troligen för en kyrka i Stockholm, och uppsattes i kyrkan av Åkerman & Lund 1871. Läktaren tillkom senast under 1700-talet, byggdes om omkring 1860 och målades liksom orgeln 1922 i anslutning till bänkinredningen. Klockan göts 1885 av Joh. A. Beckman & Co i Stockholm. Av lösa inventarier märks några majstänger av en för Gotland tidigare vanlig typ, nu i koret.

Kyrkans inredning härrör till stor del från 1600- och 1700-talet med medeltida inslag som triumfkrucifix och dopfunt. Färgsättningens sammansättning präglas av restaureringen 1922. Foto JL 2022.

Altaruppsats i sandsten från 1688 på murat medeltida altare. Foto JL 2022.

Altarets och altaruppsatsens baksida. Foto JL 2022.

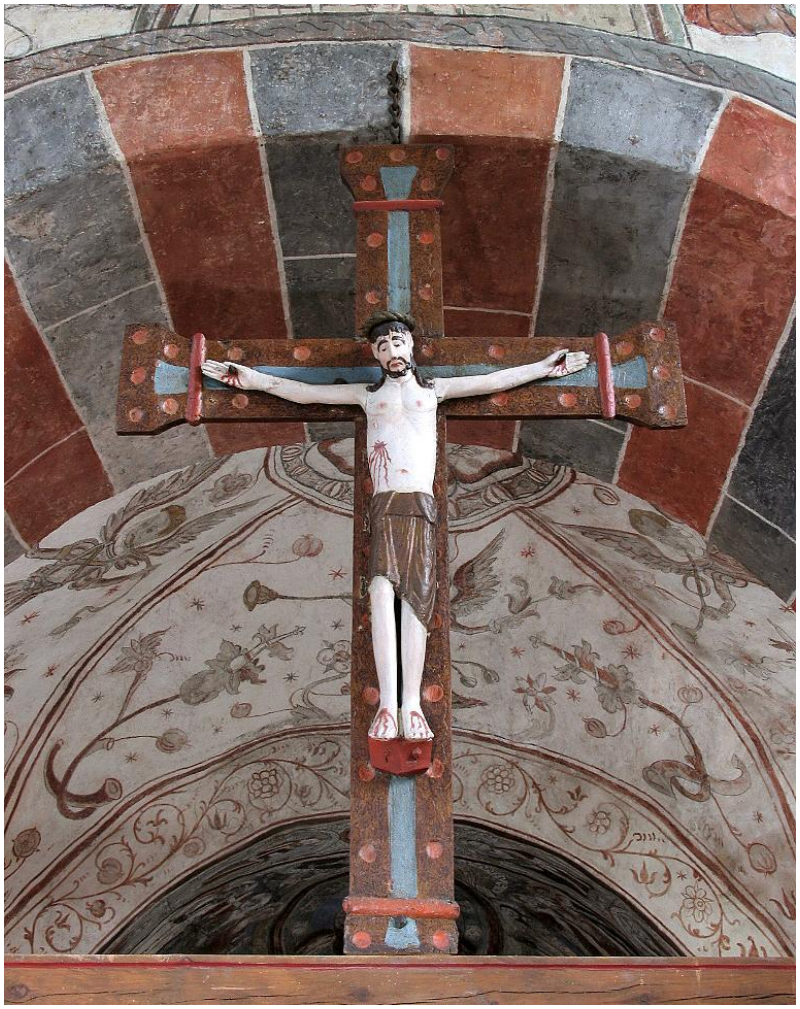
Nisch på absidens södra sida, stängd respektive öppen. Överliggande stenens ristningar visar att den är återanvänd från annat sammanhang. Foto JL 2022.

Sakramentsskåp på absidens norra sida med målning som anknyter till skåpets funktion. Foto JL 2022.

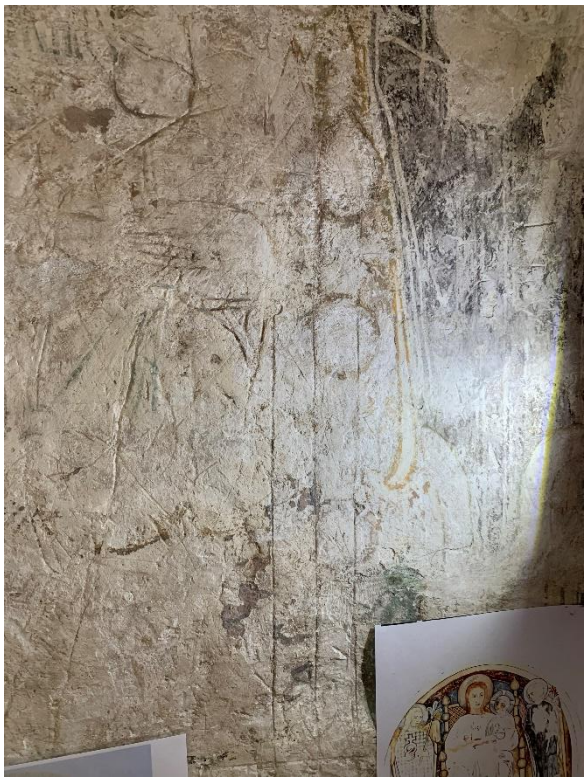
Ovan till vänster bas till piscina. Till höger krucifixets målade baksida. Foto JL 2022. Nedan krucifixet, tillverkat omkring 1200. Foto Bo-Göran Kristoffersson 2007, Visby stift.

Predikstol från 1700-talet, troligen 1751. Till vänster detalj av det murade fundamentet i vilket sannolikt ingår delar av ett medeltida sidoaltare. Foto JL 2022.

Nisch med kalkmålning i långhusets nordöstra hörn. Till höger närbild i släpljus av hjälplinjer och andra ristningar. Foto JL 2022 samt, nedan, Bengt A. Lundberg 2000, ATA.

Nisch innanför tornportalen. Framför trappan, nedsänkt i golvet, finns en höj- och sänkbar hiss. Foto JL 2022.

Väggskåp som fungerat som offerstock i nisch innanför tornportalen. Till höger bänkinredningens inre. Foto JL 2022.

Bänkinredning från 1600-talet, senare ombyggd, bland annat 1922, då nuvarande färgsättning tillkom med utgångspunkt från den ursprungliga. Foto JL 2022.

De främsta bänkraderna på norra sidan. Foto JL 2022.

Bänkrader på södra sidan. Foto JL 2022.

Dopfunt från omkring 1200 med lock från 1600-talet. Foto JL 2022.

Detalj av dopfuntens cuppa. Foto JL 2022.

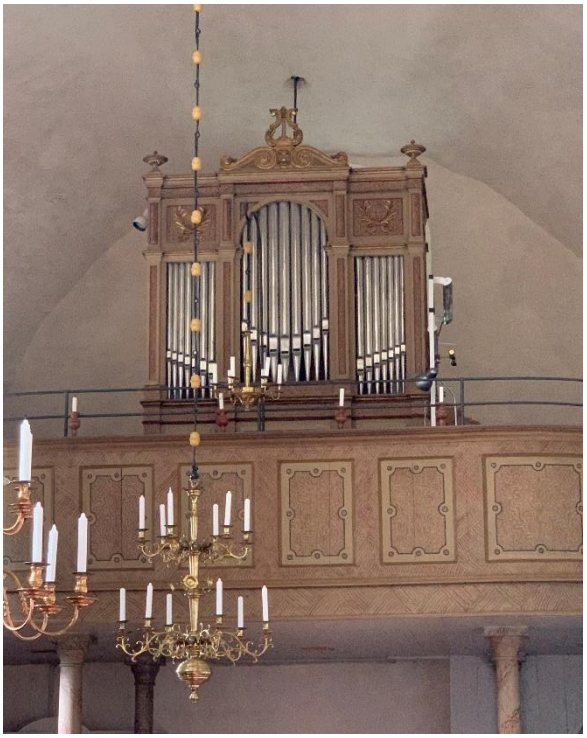

Detalj av dopfuntens cuppa med sida som troligen varit vänd in mot väggen när dopfunten målades. Foto JL 2022.

Korets nordvästra hörn med cirkel och ristade linjer i golvet, sannolikt avrinningsrännor för dopfunten som tidigare stod här. Foto JL 2022. Till höger majstänger från 1800- eller 1900-talet. En typ av inventarie som är sällsynt. Foto Bo-Göran Kristoffersson 2007, Visby stift.

Orgel, byggd 1860 av Frans Andersson, troligen för en kyrka i Stockholm, uppsatt i Mästerby 1871 av Åkerman & Lund. Till höger klockan, gjuten 1885 av Joh. A. Beckman & Co i Stockholm. Foto JL 2022.

Detalj av klockan. Foto JL 2022.

Restaureringar

Kyrkans medeltida kalkmålningar fylldes i och kompletterades under slutet av 1500-talet eller början av 1600-talet i något som kan ses som en av de tidigare kända restaureringarna av en gotländsk kyrka i bemärkelsen att betydande äldre delar aktualiserats i kyrkorummet. Under 1700-talets andra hälft sker flera förändringar, bland annat arbeten på fönstren vilket tyder på att flera av kyrkans fönster vidgades. Sakristian byggdes 1790 och vid samma tid 1789-90 vitlimmades kyrkan, men det anges inte om det var invändigt, vilket också kan ha skett vid en reparation 1803-04. Vid 1800-talets mitt planeras en större förändring av kyrkan. Prosten Jacob Gustaf Klingvall och byggmästaren Lindqvist lämnade in förslag till kyrkans ombyggnad, vilket bland annat gick ut på att koret skulle rivas och ersättas med ett större samt att triumfbågen skulle vidgas. Ritningarna följdes inte vad gäller korets ombyggnad, men flertalet av fönstren ändrades till en mer medeltidsanpassad och enhetlig stilkaraktär vid en samlad och mer omfattande restaurering 1862. Yttertaken belades med spån. Invändigt vitlimmades kyrkan, kanske var målningarna dock redan överkalkade. Huggen mursten i kyrkorummet försågs med olja, korbänken togs bort. Troligen tillkom nu dragstagen över kyrkorummet.

År 1922 genomfördes en omfattande restaurering efter förslag av arkitekten Anders Roland. Muralmålningarna togs då fram utom i absiden där de aldrig varit överputsade. Inredningen, såväl äldre som yngre, målades i harmoniserande stil, utifrån äldre bevarade spår. Golvet lades om och inredningen sågs över vid återmonteringen. Vid golvarbetena avlägsnades en sittbänk längs med södra långhusmuren. Under slutet av 1920-talet eller början av 1930-talet byttes uppvärmningen ut mot centralvärme samt torn och sakristian. En yttre restaurering genomfördes sedan åter 1989 efter förslag av Per-Anders Johansson, följt av en inre 1992. Vid den inre byttes värmesystemet ut igen.

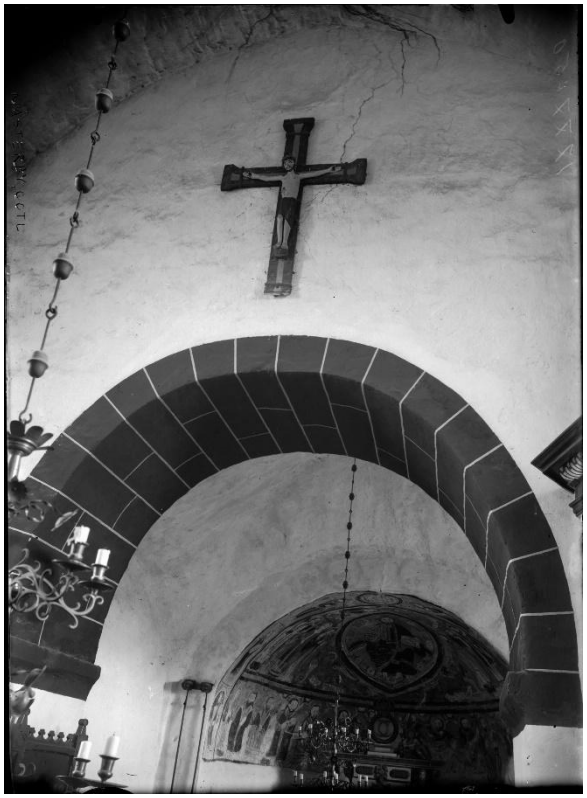

Interiör mot väster samt förstorad detalj visande orgelläktaren. Foto Olof Sörling 1891, ATA.

Interiör av absiden före 1922. Foto J. W. Hamner, ATA.

Triumfbågen och krucifixet Foto Carl. R. af Ugglas 1907-12, ATA. Till höger dopfunten före 1922. Foto i ATA.

Interiör mot nordöst före 1922. Foto Anders Roland, ATA.

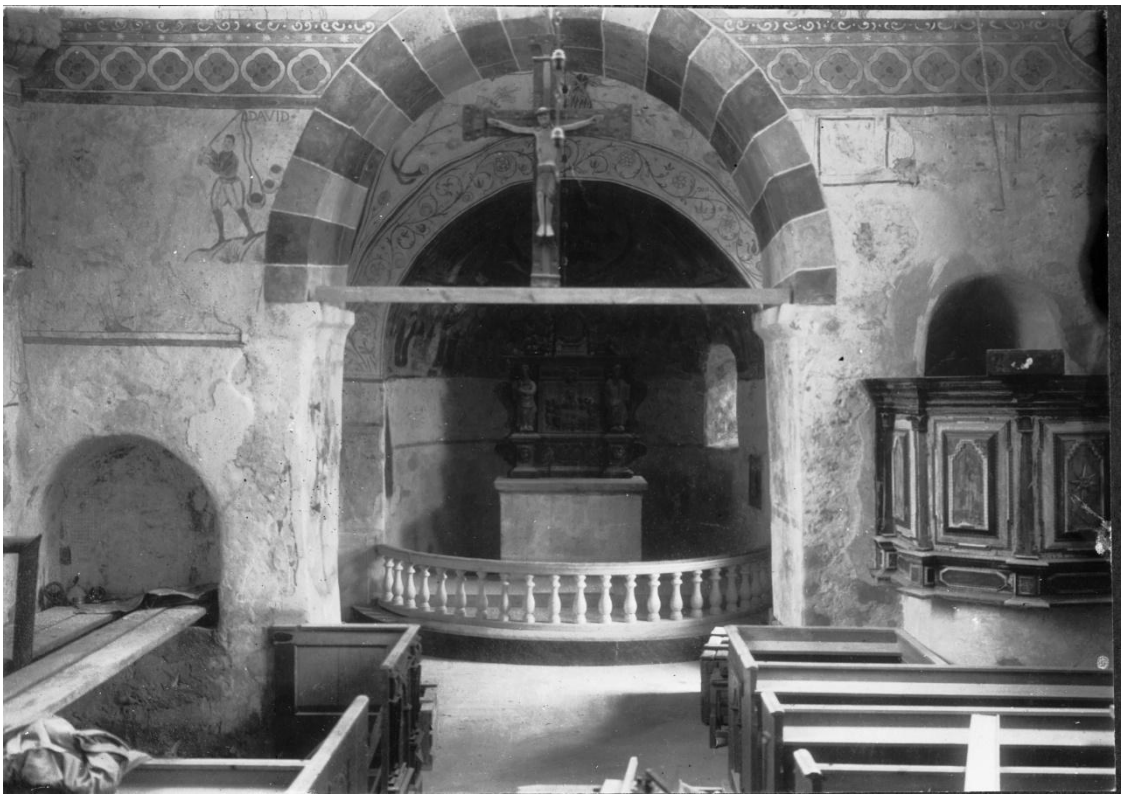

Interiör mot väster och öster före 1922. Valven kraftigt sotade. Foto Anders Roland, ATA.

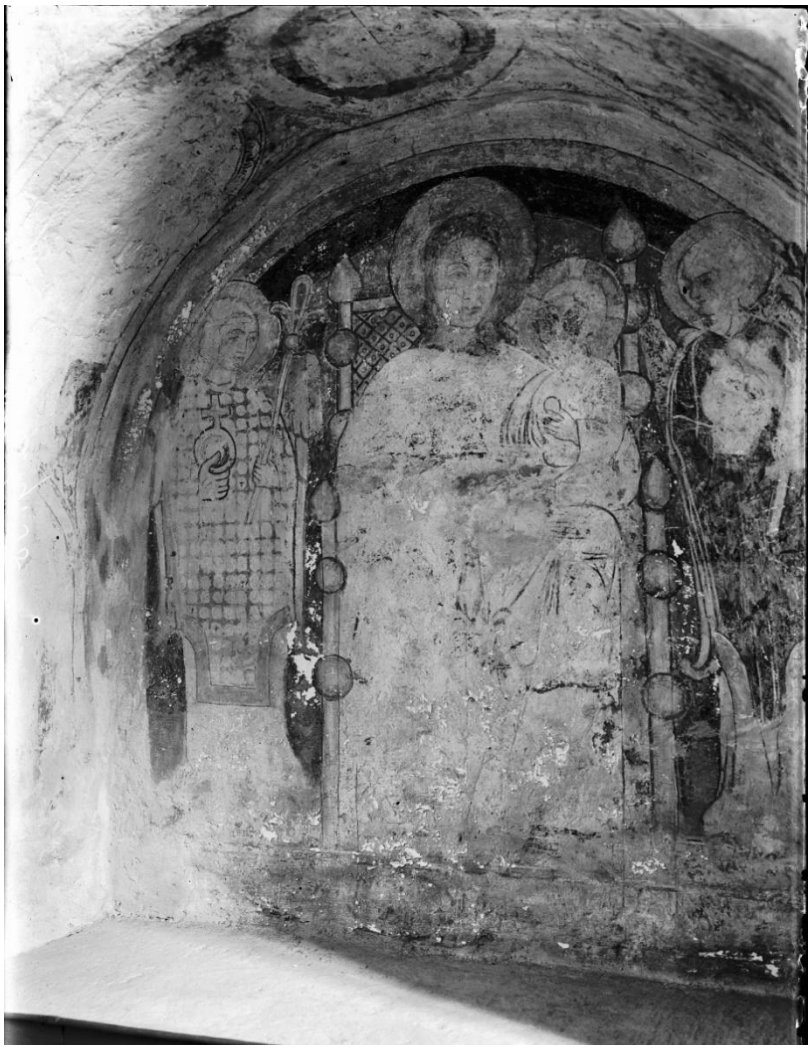

Interiör av långhuset mot sydväst under restaurering. Foto Einar Erici 1922, ATA.

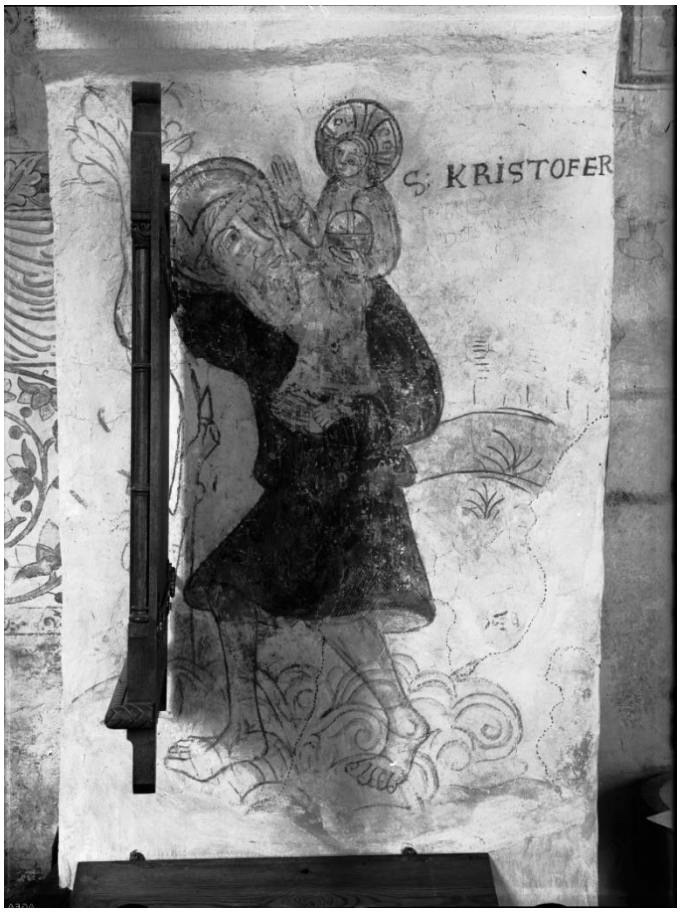
Interiör mot öster under restaurering. Foto Carl Wilhelm Pettersson 1922, ATA.

Ovan långhusets nordöstra hörn strax efter restaureringen med kamin. Den rikare skulpterade bänkskärmen åt öster senare avlägsnad. Nedan målningen i altarnischen norr om triumfbågen. Bilden är tagen efter konserverineng 1922. Bilden ovan visar hur målningen såg ut innan konserveringen. Enligt utsago skall nischen ha använts som vedförvaring i samband med att kaminen stod här. Foto Alfred Edle 1925, ATA.

Ovan interiör mot väster av det nyrestaurerade kyrkorummet. Nedan kalkmålning på triumfbågens norra vederlagsmur. Foto Alfred Edle troligen 1925 respektive 1939, ATA.

Arkeologi

De gotländska kyrkorna erbjuder ett stort mått av arkeologiskt intressanta spår. Det gäller både marken som kyrkan står på och kyrkogården samt ibland även de närmaste omgivningarna. Kyrkorna byggdes ofta på redan etablerade platser och under de nära tusen år en kyrka stått på samma plats har det avsatt lämningar, som kanske inte är lika märkbara som den stående kyrkan men som är värda att uppmärksammas som viktiga kunskapskällor. Det är till exempel spår av tidigare kyrkobyggnader, bevarade trä- eller stenkistor, bildstensfragment, gravklot och gravstenar, men även runristningar och lösa föremål. I föreliggande avsnitt fokuseras på anläggningar under mark och golv. De artefakter som är med i rapporten är sådana som representerar något som kan peka på att det finns okända fornlämningar. I det här fallet är det företrädesvis vikingatida föremål som kan tyda på att det finns gravar kvar från det tidigaste kyrkoskedet.

På den norra sidan av kyrkorna ligger många av de äldsta kristna gravar som vi känner till. Här begravdes framför allt kvinnor under kyrkans tidiga existens i enlighet med ett könssegregerat gravskick. Redan under 1200-talet upphörde i flera fall bruket att använda norra sidan av kyrkogården som begravningsplats. Bruket återupptogs först under 1800- och 1900-talen. När den började användas för begravningar igen påträffades gamla gravar, inte sällan gravar från vikingatiden och den äldsta kristna tiden på Gotland. Ofta hade gravläggningen skett i kläder med spännen och utsmyckningar som hör vikingatidens sista del till. Fynden är mycket intressanta men tyvärr inte så utförligt beforskade som man kan föreställa sig. Det rör sig om föremålsfynd av vikingatida karaktär, av personlig art och som tillhört klädedräkten och med denna fått följa med i graven. Vanliga föremål är pärlor, knivar, kammar och olika typer av smycken relaterade till klädedräkten (Thunmark-Nylén 1995).

Under kyrkornas golv ligger ofta gamla gravar med bevarade trä- eller stenkistor. Något som också noterats särskilt är spår efter äldre kyrkor, träkyrkor i form av syllar, stavkonstruktioner eller sekundäranvända plankor och spår efter stenkyrkor i form av murverksrester under mark och golv. Dock har inte sekundärt inmurade detaljer i den nuvarande kyrkan som fasadstenar eller friser tagits upp i avsnittet om arkeologi, liksom inte heller ännu stående murverk som ingått i en äldre anläggning.

I putsen på kyrkornas väggar påträffas ibland medeltida inskrifter och putsristningar. Ofta har inskrifterna runor, vilket är av stort intresse för kunskapen om runor, eller innehåller graffiti i form av tecknade figurer. Av någon anledning har run- och bildstenar från äldre tider tagits till kyrkan för att införlivas i byggnaden. I kyrkornas byggstenar finns också stenhuggarmärken och med hjälp av dem kan man få en uppfattning om delaktigheten i kyrkobyggena.

Kyrkornas vindar och övervåningarna i tornen har genom tiderna använts som förvaring, även om kulturhistoriskt värdefulla föremål i regel tagits om hand och nu förvaras på annan plats. De lager som bildats på valvens ojämna ovansidor kan dock innehålla lösa delar till inventarier som tidigare förvarats där eller spår av tidigare reparationer på kyrkobyggnaden. De kan innehålla rester av vardagliga föremål som berättar om hur vinden och tornen har använts eller personliga saker som burits upp i hopp om få ett skydd i kyrkans hägn. Äldre stegar, klockrep, redskap från hur taken tjärats förekommer också. Kyrkogårdsmurar, såväl de medeltida som de yngre kan innehålla byggmaterial som per definition är fornlämning eller fornfynd, som till exempel stenar med ristningar.

I texten förekommer ett särskiljande av fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar. Med *fornlämning* avses lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning uppfyller fornlämningsrekvisiten (villkor baserade på Kulturmiljölagens 2 kap.), och vars lämningar huvudsakligen kan antas ha tillkommit före 1850. Med *övrig kulturhistorisk lämning menas* de typer av lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning uppfyller fornlämningsrekvisiten, och vars lämningar huvudsakligen kan antas ha tillkommit 1850 eller senare samt de typer av lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning inte uppfyller fornlämningsrekvisiten. Rörande registren är det dock viktigt att peka på några källkritiska problem. Fornsök och Fornreg, de digitala registren för information om fornlämningar, är användbara källor för information om kyrkomiljöer. Men de utgör i sig ett källkritiskt problem då 10 000-tals lämningar vid digitalisering har kommit att registreras på felaktig nuvarande belägenhet eller fyndplats. Ofta är uppgifterna korrekta men när flera fornlämningar påträffats intill varandra, som till exempel stenkistor på kyrkogården, är det svårt att veta om en borttagen kista i ett dokument är densamma som en som i tidigare upprättade beskrivningar anges ligga kvar på fyndplatsen.

Fornlämningar

På kyrkogården finns tre registrerade fornlämningar, alla är slipskårestenar. De här angivna lägesbeskrivningarna är hämtade från Fornreg. En ska ”ligga på kyrkogårdsmuren”[1] en annan anges vara ”lutande mot muren”[2] och den sista ”liggande och delvis överväxt”[3]. Se även kyrkogårdens nulägesbeskrivning.

Kyrkan

I kyrkan finns ett antal objekt som alla klassas som Övrig kulturhistorisk lämning. Ett fragment av en bildsten återfanns 1936 som täckplatta på det södra väggskåpet i absiden med bildsidan neråt[4].

Jan Peder Lamm och Erik Nylén har ytterligare en bildsten från Mästerby kyrka med i sin förteckning. Den ska ha återfunnits mellan åren 1979-84 i en nisch i triumfbågens norra pelare. Ingen ytterligare information kring fyndet framgår av fyndlistan annat än att den ska ligga kvar på fyndplatsen[5]. Fyndet finns inte registrerat i Fornreg och har således ingen antikvarisk klassning.

Värdering

Allmänt

Alla kyrkor bidrar till att materialisera bilden av det heliga. Invändigt utgör de en ram för mötet mellan människan och det livsavgörande på ett sätt som andra rum inte gör. Till det yttre markerar de sin belägenhet i landskapet, men tar också det yttre rummet i anspråk och utgör en påminnelse om värden som ligger vid sidan om vardagen. Genom historien har betoningen legat på olika delar och egenskaper i kyrkan. Samtidigt finns det många likheter mellan skilda kyrkor, särskilt för dem som ingår i samma kyrkliga tradition. Stor omsorg har sedan det kristna

[1] L1975:3185 (Mästerby 7:1)
[2] L1975:3119 (Mästerby 7:2)
[3] L1975:3172 (Mästerby 7:3)
[4] L1976:5075 (Mästerby 51:1) Lindqvist 1942:102
[5] Nylén, E. & Lamm, J. P. 2003:203

kyrkobyggandets äldsta tid ägnats konsten och arkitekturen. I kombination med att många kyrkor också är gamla hör de till våra viktigaste kulturmiljöer.

Kyrkorna på Gotland utgör en del av den världsöverspännande kristna kyrkans byggnader, en del av kyrkorna i Sverige och en del av kyrkobyggandet på Gotland. Gotlands kyrkobyggande är relativt homogent. Byggnadsdetaljers utformning och tillvägagångssätt vid kyrkornas planering återkommer mellan olika socknars kyrkor, men kan sedan skilja sig från principer som använts i andra landsändar. Exempel på det är att de äldsta gotländska stenkyrkorna följde samma modell av kyrka med långhus, kor och absid, som var allmän i de nordiska länderna. I nästa skede kom dock kyrkorna att förnyas på 1200- och 1300-talet på ett för Gotland karakteristiskt, men i övriga Sverige okänt sätt. Under 1200-talets slut och 1300-talet byggdes kyrktorn på Gotland, vilket sällan hände vid kyrkorna på fastlandet. Den gotländska kalkstenen möjliggjorde valvslagning och byggnadsskulptur utan motstycke i resten av Sverige till vare sig mängd eller konstnärlig kvalitet. Under 1400-talet byggdes kyrkor om- och till i Mellansverige och försågs med heltäckande kalkmålningar, något som inte hade någon motsvarighet på Gotland. Under 1800-talet förnyades tusentals kyrkor i södra och västra Sverige genom att en äldre revs och ersattes av en ny och större, eller byggdes om genomgripande. Detta berörde endast någon enstaka av de gotländska kyrkorna. Sammantaget har detta gjort att de gotländska kyrkorna representerar ett medeltida byggande under en tid då inte så mycket byggdes i övriga Sverige. Men utmärkande är dessutom att på Gotland finns dessa medeltida byggnader ofta kvar, relativt oberörda av senare förändringar och ännu i bruk.

Härigenom utgör varje kyrka ett omistligt exempel på medeltida kulturmiljö inte bara ur ett lokalt gotländskt perspektiv utan även ur ett riksperspektiv. Eftersom inte heller Centraleuropa efter krigstider och andra perioder av förändringar till så hög grad har kvar större uppsättningar av medeltida sockenkyrkor och framför allt medeltida träskulptur har de gotländska kyrkorna därigenom ett internationellt intresse. De formades i hög grad under inflytande av byggmästare från västra Tyskland, från Westfalen och området kring Köln, vilket ytterligare ger dem en internationell betydelse, liksom att det tidiga kyrkobyggandet uppvisar stilpåverkan från östra Europa. Sedan 1800-talets slut har kyrkorna på Gotland kommit att uppmärksammas av arkitekter och konstnärer och har fått stå förebild för kyrkor på fastlandet, vilket gör att kyrkor från 1800- och 1900-talet med gotländskt inspirerade motiv återfinns i Skåne, Västergötland, Stockholm och på andra platser.

De gotländska kyrkorna har vissa särdrag i formen, men de intar också en särskild ställning i bygden. Över hela Sverige har, liksom i många andra länder, kyrkan utgjort en central och samlande punkt, även om de mera sällan legat mitt i en by, så som de gör i en del andra delar av Europa. Men på Gotland har kyrkans roll som samlande byggnad levt kvar bättre än på en del håll. Denna uppfattning är stark även i resten av Sverige, men bebyggelseförskjutningar till följd av nya järnvägssamhällen och bruksorter, en mer polariserad sockensammansättning, större avstånd mellan kyrkorna och att de inte har haft torn kan ha bidragit till det. Medan kyrkorna på Gotland genom sina torn och tätare avstånd samt en viss skepsis till förändringar har behållit sin plats i en sockenmedvetenhet, som även i sig är ovanligt stark på Gotland.

För de gotländska kyrkornas kulturhistoriska värde och särställning gäller åtskilliga gemensamma saker. Kyrkorna är närmare hundra och Gotland utgör som Visby stift det stift som har nästan uteslutande medeltida kyrkor, därtill tillkomna och ombyggda före mitten av 1300-talet. Eftersom de så tydligt har parallella tillkomsthistorier utgör varje kyrka en omistlig del i ett pussel av olika

byggnadsetapper. Byggnaderna är utsmyckade av skulpterade portalomfattningar, kalkmålningar och skulpturer. Glasmålningarna saknar till omfattning motstycke i resten av norra Europa. 93 procent av bevarade medeltida glasmålningar med figurscener i Sverige kommer från Gotland (i kyrkorna eller på museer). Flera medeltida möbler, mest bänkar, finns också i kyrkorna. Föremålen visar hur kyrkorna användes under medeltiden och kan bidra till att ge en autentisk upplevelse av medeltida miljöer. Inte minst gäller detta kyrkornas vindar och särskilt tornets övervåning, där rummet i hög grad präglas av murade dörr- och fönsteröppningar som skapar en autentisk ljussättning. Virket och murbruket kan visa upp spår från hur själva byggnadsarbetet gick till och kan avspegla hur kyrkan i äldre tid drabbats av eldsvåda.

Föremålen i kyrkorna är inte bara medeltida. Gotland har även en hög andel av bevarade bänkinredningar från 1600-talet av ett slag som på svenska fastlandet ersattes av ny inredning i slutet av 1800-talet. Från 1700-talet finns bevarat ett rikt måleri, inte minst målningar på bänkinredningen. De gotländska dopfuntarna utgör ett särskilt kapitel, där de mest framträdande utgörs av de tidigmedeltida sandstensfuntarna, som fick ett nytt uppsving på 1600-talet. Södra Gotlands stenhuggerier producerade sedan altaruppsatser i sandsten av ett slag som inte är vanligt utanför Gotland. Genom det sena 1800-talets och 1900-talets kyrkorestaureringar, ofta av framträdande stockholmsarkitekter, kan man följa förändringar i synen på öns kyrkor.

Kyrkornas lägen visar på centrala platser i bygden, placerade vid en tidigare korsväg med, om inte förhistoriska så åtminstone medeltida ursprung. De avspeglar det höga välstånd från medeltidens omfattande handel som rådde när de kom till och illustrerar något av den komplicerade kyrkohistorien. Av stor betydelse är kyrkogårdarna runt kyrkorna som är omvårdade och används. Många av dem har en intakt medeltida utsträckning. Andra visar kyrkogårdens utveckling under 1800-talet och hur folkmängden ökat. Trädrader och gravtyper illustrerar hur nya delar har tagits i bruk under 1800- och 1900-talet.

Anmärkningsvärt är att kyrkorna ännu används för sitt ursprungliga syfte. För Gotlands del har det kunnat ske utan större ombyggnader av kyrkorna, trots förändringar i befolkningsstorlek. Nästan alla är i bruk (de som är öde har varit det sedan minst 400 år) och används, om än med olika intervall. Öns kyrkor har genom sin ålder, kvalitet och i sammanhanget starka karaktär en identitetsskapande roll. I de många, ofta små, socknarna finns en särskild känsla, där kyrkorna intar rollen av kraftfulla symboler för hemsocknen. Hur klockorna har ringts avspeglar skillnader mellan kyrkorna och än idag finns kimningsstenar beredda i klockvåningen för det ringningssätt med små stenar som endast finns på Gotland och de skånska landskapen. Kyrkorna har både en starkt lokal förankring och utgör samtidigt punkter i ett världsomspännande nätverk som förbinder länder och kontinenter genom religion, arkitektur, konst, musik över århundraden.

Sedan ett drygt sekel har kyrkorna på ön varit en turistmagnet. De är öppna sommartid, på ett annat sätt än på det svenska fastlandet, och brukar vara välbesökta.

Bruksvärden

Följande bygger på de 349 svar från besökare som inkom via de enkäter som sommaren ställdes 2019 i 16 kyrkor i Romaklosters och Klinte pastorat. Av dessa 349 personerna besökte 52 % kyrkan för första gången.

De som räknas in som återkommande besökare har angivit att de besöker kyrkan ofta, ibland eller sällan/någon gång per år. Genomgående är gravskötsel, besök av anhörigs grav samt delta i gudstjänst och andakt de främsta anledningarna till besök. Av de barnfamiljer som bor i socknarna kan man utläsa andra motiv till återkommande besök en förälder skriver såhär ”Vi bor nära kyrkan. Ibland går vi hit och letar Pokémon och övar vår minsta att läsa, precis som vår äldsta son gjorde när han lärde sig läsa”. Konserter anges också som en stor anledning till besöket. För dessa besökare står kyrkan för hembygd, barndom, en knutpunkt, trygghet samt en plats för släkten genom århundraden. De uttrycker en stor glädje och stolthet över sina kyrkor och betonar hur viktig den är för sockens identitet, historia och sammanhang samt för individens släkthistoria.

Förstagångsbesökarna kan majoriteten kopplas till turism, många anger att de hade som mål att besöka minst en kyrka på ön under sin semester eller att besöka många/samtliga av öns kyrkor. Benämningen kyrksafari var en återkommande anledning. Några av dessa förstagångsbesökare uppskattar kyrkorna som en stillsam plats att komma till för att få lite lugn och ro, medan andra ser kyrkan som ett värdefullt nationellt kulturarv och historiedokument. Intresse för konst, kultur, arkitektur och historia beskrivs återkommande som en av anledningarna till besöket.

Generellt sätt var besökarna mycket nöjda med tillgängligheten (74%). Många påpekade att det är trevligt att kyrkan är upplåst så att man får möjlighet att komma in samt är glada att se att kyrkorna och kyrkogårdarna är så välskötta. De som inte var nöjda med tillgängligheten påpekade oftast för dålig belysning i kyrkan, nedsatt framkomlighet med rullstol och dylikt i grusgångar samt vid trösklar, svårighet att öppna eller stänga porten.

När det gäller information var det många som saknade informationsbroschyrer att titta i på plats samt att kunna köpa med sig hem. Där det fanns information efterfrågades mer lättläst text och mer bilder. Genomgående önskades även information på engelska samt ibland även tyska. Flera kommenterade att de sökte mer information på nätet eller i turist-appar samt kompletterade med information från böcker, exempelvis Änglar & Drakar.

Följande bygger på de 349 svar från besökare som inkom via de enkäter som sommaren ställdes 2019 i 16 kyrkor i Romaklosters och Klinte pastorat. Av dessa 349 personerna besökte 52 % kyrkan för första gången.

De som räknas in som återkommande besökare har angivit att de besöker kyrkan ofta, ibland eller sällan/någon gång per år. Genomgående är gravskötsel, besök av anhörigs grav samt delta i gudstjänst och andakt de främsta anledningarna till besök. Av de barnfamiljer som bor i socknarna kan man utläsa andra motiv till återkommande besök en förälder skriver såhär ”Vi bor nära kyrkan. Ibland går vi hit och letar Pokémon och övar vår minsta att läsa, precis som vår äldsta son gjorde när han lärde sig läsa”. Konserter anges också som en stor anledning till besöket. För dessa besökare står kyrkan för hembygd, barndom, en knutpunkt, trygghet samt en plats för släkten genom århundraden. De uttrycker en stor glädje och stolthet över sina kyrkor och betonar hur viktig den är för sockens identitet, historia och sammanhang samt för individens släkthistoria.

Förstagångsbesökarna kan majoriteten kopplas till turism, många anger att de hade som mål att besöka minst en kyrka på ön under sin semester eller att besöka många/samtliga av öns kyrkor. Benämningen kyrksafari var en återkommande anledning. Några av dessa förstagångsbesökare

uppskattar kyrkorna som en stillsam plats att komma till för att få lite lugn och ro, medan andra ser kyrkan som ett värdefullt nationellt kulturarv och historiedokument. Intresse för konst, kultur, arkitektur och historia beskrivs återkommande som en av anledningarna till besöket.

Generellt sätt var besökarna mycket nöjda med tillgängligheten (74%). Många påpekade att det är trevligt att kyrkan är upplåst så att man får möjlighet att komma in samt är glada att se att kyrkorna och kyrkogårdarna är så välskötta. De som inte var nöjda med tillgängligheten påpekade oftast för dålig belysning i kyrkan, nedsatt framkomlighet med rullstol och dylikt i grusgångar samt vid trösklar, svårighet att öppna eller stänga porten.

När det gäller information var det många som saknade informationsbroschyrer att titta i på plats samt att kunna köpa med sig hem. Där det fanns information efterfrågades mer lättläst text och mer bilder. Genomgående önskades även information på engelska samt ibland även tyska. Flera kommenterade att de sökte mer information på nätet eller i turist-appar samt kompletterade med information från böcker, exempelvis Änglar & Drakar.

Kyrkobyggnaden

Bland kyrkorna på Gotland har Mästerby en särställning. Den utgör ett, så när som på tornet och långhusets påbyggnad, en välbevarad anläggning från tidig medeltid. Som absidkyrka med fint huggna kvaderstensfasader torde den varit en påkostad kyrka av ett slag som sällan bevarats. Senare förändringar av murverket, både på 1300-talet och 1800-talet, visar en omsorg om att bevara kvaderstensmurverkets karaktär. Tornet vittnar genom sin storlek och resning om hur även en mindre kyrka kunde sträva efter att få en mer imposant framtoning, men inte genom ombyggnad av kyrkorummet utan genom ett torn som gav en mer ansenlig exteriör och gjorde kyrkan synlig på långt avstånd.

Kyrkorummet är en av de få som har bevarat triumfbågens ursprungliga form till både höjd och bredd. Rummet visar också hur långhus och torn kunnat förenas till ett sammanhängande rum utan större ombyggnad av långhuset. Ett särskilt värde har kyrkan genom den täta stämning som rummet skapar genom inte minst den rika målningsskruden. Förutom sina upplevelsevärden innehåller den kalkmålningar från några av de äldre gotländska tidsskikten, bland annat i absiden. En mycket uppmärksammad målning är den Madonnabild som är målad i nischen i långhusets nordöstra hörn. Att döma av fotografier har dock målningen blekts betydligt sedan den togs fram 1922.

Intressant med målningarna är också den restaurering de genomgick, i slutet av 1500- eller början av 1600-talet. De bättrades då på och kompletterades med nya. Av betydelse för den rumsliga upplevelsen är restaureringen 1922 som inte bara utgör ett tidigt restaureringshistoriskt exempel utan också har en prägel och uttryck som stämmer väl med den välavvägda arkitektur som utmärker 1920-talet med stor omsorg om detaljer och formuttryck. Även andra detaljer av värde finns att lyfta fram, som ristningen med runor på insidan av norra långhusdörren och den kammare som finns på vinden i murkrönet på långhusets södra sida. Torntrappan med sin branta resning, den bevarade murputsen från korets byggnadstid, de delvis synliga bjälkarna som löper inne i tornets murverk samt det höga rum som bildas innanför ljudgluggarna är också saker av kulturhistoriskt värde.

Kyrkogården

Kyrkogården fick sin nuvarande form omkring 1860 men har sedan dess haft mindre utvidgningar. Den tillhör Gotlands mindre till medelstora kyrkogårdar. Det har utvidgats i mindre grad vid några tillfällen. Kyrkogårdens storlek berättar om socknens expansion och ökade befolkningsmängd.

Ett bevarat sockenmagasin med ursprung från cirka 1861 i den nordöstra delen av kyrkogården berättar om sockenmagasinet som socknens gemensamma funktion.

Kyrkogården har konstmässigt utförda järngrindar i smidesjärn vid samtliga ingångar.

Gångsystemet med grusade gångar är intakt sedan åtminstone 1940-talet.

Kyrkogården omges av träd med äldre träd. Sannolikt härrör de äldsta träden från 1860. Träden berättar om den rådande planteringskulturen rörande artval och utformning. Då det inte finns några solitära träd på kyrkogården ger trädkransen en lummighet till kyrkogården och skapar en rumskänsla.

Kyrkogården speglar människors liv och samhällets förändringar, traditioner och ideal. Eftersom kyrkogården har en lång kontinuitet finns ett antal äldre gravvårdar med innehållsrika inskriptioner som berättar om de människor som är knutna till Mästerby socken. 6 av gravvårdarna på kyrkogården anges som kulturhistoriskt värdefulla i kyrkogårdsinventeringen 1996. Vid en uppföljande inventering 2016 utpekades 26 gravvårdar som kulturhistoriskt värdefulla.

Naturvärden

Träden, och buskagen är värdefulla miljöer för kryptogamer och insekter och som boplatser för fåglar. Det gäller även murar som inte är putsade. En stor del av den biologiska mångfalden är knuten till gamla träd och idag utgör kyrkogårdarna en av de viktigaste miljöerna för bevarandet av hotade växt- och djurarter.

Vid Mästerby kyrkogård finns inte några speciellt värdefulla träd utpekade av Länsstyrelsen. Man bör uppdatera om det finns några rödlistade arter genom kontakt med Länsstyrelsen. Vi rekommenderar att man använder Riksantikvarieämbetets metod *Fria och Fälla (2014)* vid förändringar av trädplanteringar som kan påverka murar och gravvårdar.

Händelselista Mästerby kyrka

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
s. 1100-tal	Dopfunt tillskriven anonymmästaren ”Byzantios” (SvK anger o. 1160 ”eller något senare”).	GK, SvK
1199	Årtal enligt Strelow, Taxuslistan anger ett ofullständigt årtal som börjar på 12.	SvK
o. 1200	Kyrka bestående av absidkor och långhus. Huvudentrén var belägen på långhusets S sida ungefär där det V fönstret idag är beläget (SvK anger 1199).	GK, SvK
	Muralmålningar bl.a. i form av tronande Madonna, Kristus som pantokrator med bifigurer, sakramentsskåpets inramning, dekor kring Ö fönstret (GKM anger o. 1200 eller något senare).	GK, GKM, SvK
t. 1200-tal	Triumfkrucifix (SvK anger 1199).	GK, SvK
o. 1250	Tornet. Då tornets bottenvåning var avsett att bli en del av kyrkorummet förlades huvudentrén till tornets S sida. Den gamla huvudportalen på långhusets S sida flyttades till långhusets N sida (SvK förlägger tornets uppförande, korets välvning och den S långhusportalens flyttning till o. 1240).	GK, SvK
o. 1350	Höjdes långhusets murar, långhus och koret välvdes (detta sker enl. SvK trol. i slutet av 1300-talet med undantag av välvningen – långhuset omkr. 1350 och koret på 1200-talet).	GK, SvK
1372	Gravhäll över kyrkoherden Petrus.	GF
1300-tal(?)	Muralmålningar i långhusvalven (SvK anger 1400-talets förra hälft).	GK, GKM, SvK
s. 1300-tal	Glasmålning i långhusets S fasad.	GK, SvK
1400-tal	Muralmålningar – passionsfris i långhuset av passionsmästaren (SvK anger ”troligen 1510-30”, GKM daterar inte målningarna), S Kristoffer av passionsmästaren (GKM anger 1633, möjligen original av passionsmästaren, SvK anger 1430-50), fyrpassfris i långhuset samt kvadermålning i triumfbågen (SvK anger 1400-talets förra hälft), yttersta domen ovan triumfbågen av passionsmästaren (SvK anger 1400-talets förra hälft och troligen sent 1300-tal!).	GKS, GK, GKM, SvK
Medeltida(?)	Skin.	SvK
	Kista.	SvK
1501	Gravhäll över kyrkoherde Herr Sigfrid.	SvK
s. 1500-tal	Muralmålningar i koret i form av rankor, blommor och basunblåsande änglar i koret (GK anger sannolikt sent 1500-tal, GKM anger 1550-70). GKS anger att alla målningarna renoverades/kompletterades på 1500- och 1600-talen.	GK, GKM, GKS

1500-1600-tal	Målningarna i långhusvalven restaurerades (GK anger att de sannolikt målades på 1300-talet och påbättrades senare).	GK, GKM
o. 1600	Muralmålning i form av David med slungan (GKM förlägger målningen till 1633), GKS förlägger alla målningarna i långhuset till o. 1600 med smärre undantag.	GK, GKS, SvK GKM
1633	Årtal på bänklucka.	GK, Inskr.
	Muralmålningar i form av Syndafallet (självdaterande inskrift), Kristus som världsdomaren restaurerades.	GK, GKM, SvK, GKS
1688	Årtal på bänklucka.	ATA, Inskr.
1683-84	Ett par fattigskålar.	SvK
1688	Altaruppsats.	GK, SvK
1600-tal	Bänkinredning.	SvK
1600-1700-tal	Muralmålning i den S portalens smyg, målades triumfbåge liksom övriga valvbågar i kyrkorummet i rödbrunt.	GF
1745	Tjärades tornhuven.	RAÄ
1747	Fattigbössa (nu på GF).	SvK
1758	Lagades fönstren.	RAÄ
1759	”Kyrktornet botas”.	RAÄ
1760	Betaldes för ”ett nytt fönster upp i koret”.	RAÄ
1761	Utbetalning för ”Beslag på dörrarna å läcktaren”. Läktaren målades.	RAÄ
1763	Nytt stängsel kring kyrkogården ”af sten”.	SvK
1764	Betaldes för ”beslag till nya bänkarne.”	RAÄ
1771	Utbetalning för fönsterbågar och glas.	RAÄ
1774	Köptes ”Trä till kyrkans Byggnad” (tak?).	RAÄ
1781	Fönsterkarmarnas inmurning.	RAÄ
1881-82	”Arbete på bänkar och golv i kyrkan.”	RAÄ
1785	Taken reparerades före 1785.	RAÄ
1786-87	Utbetalning för ”Fönstrens lagning”.	RAÄ
1787-88	Betaldes för kalksten till ny sakristan.	RAÄ
1788-89	Utbetalning till målaren ”Gust Häller för bänkarnas målade” och till ett nytt fönster bakom altaret.	RAÄ
1789-90	Betaldes ”Kyrkovakt Myra för kyrkans vitlimning”.	RAÄ
1790	Sakristian (BH anger 1890).	GK, SvK, BH

1790-91	Utbetalning för kalk, dörr- och fönsterkarmar, spik m.m. för sakristiebygget och tornets smörjande.	RAÄ
1794	Ett par kollekthåvar.	SvK
1798-99	Betaldes för ”Murning kring kyrkan”.	RAÄ
1700-tal	Triumfkrucifixets baksida målades.	SvK
	Predikstol (SvK anger förra hälften av århundradet samt at baldakinen möjligen är nyare).	GK, SvK
	Dopfuntslock.	GK, SvK
	Akantusslingor under passionsfrisen på långhusets N vägg.	GF
1803-04	Reparerades kyrkan.	RAÄ
1806-07	Sakristians golv lades om.	RAÄ
1807-08	Fönstren reparerades.	RAÄ
1811-12	Fönsterlagning.	RAÄ
1834	Reparerades kyrkogårdsluckan.	RAÄ
1836	Sakristiegolvet och kyrktaket reparerades.	RAÄ
1839	Tornet byggdes om av tornbyggare Jonas Nyman, Lillambos, Väte.	Inskr. RAÄ
1856	Ny kyrkogårdslucka.	SvK, RAÄ
1858	Ristning gjordes av prosten Klingvall.	RAÄ
1859	Förändrades läktaren.	RAÄ
1860	Kyrkogården utvidgades, den N kyrkogårdsmuren. Före 1860 fanns i på kyrkogården ”portar”, vilket SvK jämställer med stigluckor.	SvK
	Enligt räkenskaperna utvidgades kyrkogården mot S med jord från prästgården. Det beslutas att hela muren ska tas ned (92 famnar stenmur lades), att portarna ska tas ned.	RAÄ
1861(?)	Sockenmagasin. Anskaffades sten till nytt skjul vid N muren.	SvK, RAÄ
	Grindar till kyrkogården.	RAÄ
1862	Genomfördes en restaurering, ett kompromissförslag omarbetat efter byggmästare Lindqvists förslag (originalförslaget innebar att koret skulle rivas och byggas upp på nytt). Förmodligen var det Lindqvist som genomförde arbetet.	RAÄ
	Belades taken med kluvna stickspån, de gamla bräderna återanvändes som underklädnad.	SvK, RAÄ
	Inre delen av dörren på N muren tillmuras.	RAÄ
	Kyrkan vattrives invändigt och vitlimmas.	RAÄ
	Huggna stenar rengörs och övermålas med oljefärg.	RAÄ
	Korbänken tas bort.	RAÄ

1862	Läktaren utvidgas så att framsidan blir halvrund (för orgel och sångare).	RAÄ
	Bänkar under läktaren.	RAÄ
	Altardisken görs halvrund.	RAÄ
	Kyrkdörrarna lägre så att plats beredes för fönsterglas ovan.	RAÄ
	Dragstag genom långhusets mur?	RAÄ
	Upptogs nya fönsteröppningar, en i koret och två i långhuset (GK anger 1860-tal).	GKS, BH, SvK, GK, RAÄ
1863	Skänktes 2 mässingskronor.	SvK
1864	Uppger Säve att dopfunten är målad i ”spenatgrönt”.	SvK
1866	Uppger Brunius att långhusets fönster hade bågar och karmar av trä, samt fyrkantiga rutor av glas. Samt att kyrkan helt nyligen undergått en större reparation då nya trappsteg framför tornets portal lades, istället för den sten för ”slipning av stenredskap”. De gamla dörrbladen i tornets och korets portaler med medeltida smide såldes på auktion, portalerna har istället försetts med nya dörrblad ”hvilka äro passande för ett magasin”. Fasaderna kalkades, stod tidigare okalkade(?). Tornportalens kolonner samt bas saknades. Träkolonnetter i ljudgluggarna. Låg ett dopfuntsfundament utanför tornet vid S sidan.	Brunius
1871	Orgeln (byggdes 1860 av Frans Andersson, Stockholm, stod i okänd Stockholms kyrka) uppsattes av Åkerman & Lund Stockholm.	SvK, ISO
1869	Beslöts att S kyrkogårdsporten skulle flyttas så långt S att den kommer i rät linje med kyrkans V gavel.	RAÄ
1886	Kyrkklockan göts om.	SvK
1885	Göts klockan om av Johan A. Beckman & Co, Stockholm.	GKR
1887	Tornet reparerades efter att ha ramponerats av ett åsknedslag den 21 juni.	RAÄ
1888	Cementerades sockeln, kyrkan målades om invändigt och försågs ”med brädgolv i koret i stora fula ojämna stenhällar.” Stenfoten reparerades. ”Färgaker (saker?) till målning av kyrkans inre.”	RAÄ
1889	Årtal på spirstocken.	RAÄ
1891	Hängde triumfkrucifixet ovan triumfbågen.	ATA
	Betraktelser från fotografier: tydliga svampangrepp på N långhusfasaden. En kolonnett saknas i tornportalen. Fönsterbågarna är mörkmålade. Ankarslut synligt i fasaden. Sten utbytt i hörnkedjor, sockeln är nyss omfogad. Samtliga ytor är vitmålade förutom absidens hjälmvalv, valven har målningar	RAÄ

1891	i form av kvadrar, bänkkvarteren är ljus målade. Kajhustornet sitter ovanför triumfbågen.	
1894	Inköptes ”2 kolonner med baser”.	RAÄ
1898	Årtal på tornkonstruktionen.	RAÄ
1899	Den Ö kyrkogårdsmuren.	SvK
	Betaldes för cement och kalk för muren samt rappning av den samma.	RAÄ
1903	Belades taken med sågade spån (efter en brand). Muralmålningarna (ej då framtagna) skadades av vattnet som användes till släckningsarbetet.	SvK, GF, RAÄ
	Tornspirans täckning lades om.	SvK
1910	Stod fasaderna oputsade.	GF
	Betraktelser från fotografier: spåntaket förefaller nyomlagt. Skorsten på långhusets tak. Kolonnett isatt i tornets S portal. Trädörrarna verkar vara ommålade. Det runda korfönstret saknar glas som är blyinfattade. Gjutjärnskamin med friliggande rör i NÖ hörnets långhus. Kraftiga fuktskador i långhusets V valvets S svickel.	RAÄ
1915	Betaldes för bjälklag och golv i tornet.	RAÄ
1922	Omfattande efter förslag av arkitekt Anders Roland restaurering där artisten Pettersson, arkitekten. Anders Roland och målaren Svensson betaldes.	RAÄ, GK, SvK
	– Muralmålningar togs fram och restaurerades av C. W. Pettersson (absidens målningar var aldrig överkalkade), den rödbruna färgen som var målat på triumfbåge och andra bågar avlägsnades. Skepps- och runristningar hittades i putsen.	GKM, SvK, GF, ATA
	– Ny kamin med rökröret inbilat i N långhusväggen.	SvK, GF
	– Triumfkrucifixet hängdes åter i triumfbågen.	?
	– Sökte återföra bänkinredningen till dess 1600-tals tillstånd, tidigare var de målade i ljus färg. Bänkarna gjordes mer bekväma, målningarna togs fram(?), två lager färg togs bort ett blått och ett ”smutsgulbrunt”. Enl. en tidningsartikel blev ”bänkarna begåvade med färg liknande den (…) befintliga bruna färgen från 1600-talet”.	SvK,GF
	– En medeltida sittbänk(?) av sten längs långhusets väggar bortkilades – stenarna tillvaratogs och förvars i kyrkan. Ett runstensfragment hittades under golvet.	ATA
	– Lades taken om(?).	RAÄ
	– Långhusets ursprungliga golv hittades – kalkbruk.	ATA
	– Begynnande fukt på långhusets S vägg (fuktsvampar och utkristalliserade kalksalter) som följd av att fyllningen	ATA

1922	mellan golvbjälkarna genomdränkts med vatten.	
	– Enligt förslaget skulle också predikstolens färg tas fram. Fönstren skulle förses med nya glas med blyspröjs/nya träbågar, ny kalkstenspost i långhusets SÖ fönster. Dörrarna skulle målas ut- och invändigt (tjäras utvändigt om de kunde avlutas). Väggar och tak i sakristian kalkfärgas, fönster oljemålas. Matta innanför altarringen. Avfärga tornets fasader och tjärstryka spåntaket.	– ATA
1926	Gjordes en utbetalning för C. Curman ”för restaurering av absiden”.	RAÄ
1927	Plåtslageriarbeten, takrännor m.m.	RAÄ
1928	Betraktelser från fotografier: ny skorsten på långhustaket. Långhusets fönsterbågar är ljusmålade. Blyinfattade fönster i korets runda fönster.	RAÄ
1920-tal	Putsades troligen kyrkan; tornet spritputsades och avfärga det grått, och på långhus, kor och absid avfärgades direkt på stenen samt sakristians fasader avfärgades på befintlig slätputs.	RAÄ
1934	Årtal på tornkonstruktionen, samt texten P. Nilsson Byggmästare.	RAÄ
1935	Betraktelser från fotografier: tornfasaderna är spritputsade och övriga fasader har synliga stenytor.	RAÄ
1952	Restaureringsförslag av arkitekt Olle Karth, ej utfört.	ATA
1953	Förslag till installation för värme och belysning.	GF
1956	Årtal målat på tornkonstruktionen.	RAÄ
1964	Klockringningen elektrifierades.	GKR
1984	Orgeln renoverades av J. Künkels Orgelverkstad AB, Lund.	ISO
1989	Yttre restaurering efter förslag av Per-Anders Johansson, Riksantikvarieämbetets vårdenhet. Rötskadat virke i tornhuven byttes, panelen lades om. Dendrokronologisk undersökning gjordes på virke i tornet. Spåntaken lades om, delar av korets takstolar lagades, rötskadat virke i takutsprången byttes. Hängrännor av trä på långhus, kor och sakristia. Dränering. Klockdäcket reparerades och belades med papp. Skorstenen demonterades. Åskledare. Ljudgluggarnas kolonnetter reparerades, justerades, 2 st. mot V byttes. Solbänkarna belades med falar. Fasaderna rengjordes, putslagades och avfärgades. Sakristians fasader spacklades med stenmjöl och kalk. Naturstensytor reparerades. Fönsterbågarna målades.	GF
1992	Återinvigdes kyrkan efter en inre restaurering.	GF
	– Väggar och valv rengjordes med undantag av Mariabilden i nischen (H. Norrby och K. Söderdahl). Muralmålning från 1400-talet i tornrummet togs fram.	
	– Nytt värmesystem. Nytt elskåp ritat av J. Utas	

1992	– Trägolven lagades och lackades respektive oljades. Betonggolvet i absiden lagades (fanns redan när 1922-års restaurerings förslag skrevs). – Trappan vid huvudentrén kläddes in med trä och försågs med lysramper. Belysningen kompletterades (belysning infälldes i läktarens bjälklag). Ljuskronorna rengjordes. – Fönsterbågar rengjordes och målades. – Sakristian iordninggjordes, väggarna avfärgades och taket målades. – Den igenbommade trappan till läktaren avlägsnades, en större öppning togs upp vid den andra trappuppgången och trappräcket förlängdes. Golvbräder på läktaren byttes och taket under läktaren målades. – Krucifixet rengjordes och konserverades. Bänkarnas insida målades. Putslagning vid dopfunt. Nummertavlan flyttades från triumfbågens N vederlag och monterades på en fot ritad av arkitekt Jan Utas, utfördes av lokal hantverkare. Predikstolens trappa målades.	
o. 1995	Lyktstolpar (2 st.) på kyrkogården.	GF
1999	Konserverades 7 st. gravhällar av Stenkultur i Stockholm AB.	GF
2002	Restaureringsförslag angående orgeln lämnat av T. Svenske.	GF
2003	Hörslinga.	GF
2004	Lades kyrkogårdsmuren om (de Ö och N sträckningarna). Den andra grinden används i den sedan tidigare breddade huvudentrén. Trädkransen innanför muren glesades ut.	GF
2008	Mästerby kyrka – Intyg om godkännande av förbättring av textilförvaring samt omklädnad av altarring och knäfall.	GM
2012	Konservering av föremål: 4 majstänger, minnestavla över Karl XI:s begravning, från 1697, bekännelsepall från 1700-talet samt dopfuntslock med lösa delar från 1700-talet. Ansvarig entreprenör, Byggnadshyttan på Gotland. Konservering av föremål: 4 majstänger, minnestavla över Karl XI:s begravning, från 1697, bekännelsepall från 1700-talet samt dopfuntslock med lösa delar från 1700-talet. Ansvarig entreprenör, Byggnadshyttan på Gotland.	GM
2015	Konservering av Mästerbymadonnan. Konservator Misa Asp AB.	GM
2016	Installation av trappräcke.	GM
2017	Utvändig tillgänglighetsanpassning av tornets södra portal.	GM

Förkortningar:

ATA	Riksantikvarieämbetets arkiv, Stockholm.
BH	Byggnadshyttan på Gotland 2005-2006, årsskrift, 2007. (Gotlands Museum)

GF (GM)	Gotlands fornsals arkiv (9/4 2008).
GK	Lagerlöf, E., och Svahnström, G., Gotlands kyrkor. En vägledning, 1991.
GKM	Söderberg, B. G., Gotländska kalkmålningar 1200-1400, 1971.
GKR	Rohr, I., Gotlands Kyrkklockor och Ringningsseder, 1985.
GKS	Svahnström, G., och Svahnström, K., Måleri på Gotland 1530-1830, 1989.
ISO	Johansson, T. (red.), Inventarium över svenska orglar 1989: II, Linköping och Visby stift, 1990.
Inskr.	inskrift i kyrkan
kh	kyrkoherde
Muntl.	muntlig uppgift från församlingen.
o.	omkring
RAÄ	Program för kyrkans restaurering, 1989-04-21.
s.	sent
SHM	Statens Historiska Museum
SvK	Sveriges Kyrkor, Gotland bd III, 1942.
t.	tidigt.

Lagskydd

Kyrkor har ett generellt lagskydd, som till stor del handlar om deras kulturhistoriska värde. Eftersom lagstiftningen måste vara exakt har kyrkobyggnader enligt Kulturmiljölagen definierats som en kyrka som var invigd och förvaltad av Svenska kyrkan vid början av år 2000. Av dessa har kyrkor byggda före 1940 (och några speciellt utvalda yngre) ett särskilt lagskydd (KML 4 kap. 2-5 §§). Särskilda instruktioner finns i lagen kring kyrkliga inventarier och begravningsplatser. Att kyrkor inom Svenska kyrkan i dessa sammanhang har en särställning framför andra beror inte på samfundstillhörighet eller band till svenska staten utan på att Svenska kyrkan omfattar de äldre kyrkor som ofta har rika konst- och kulturskatter och som av tradition på ett lokalt plan har haft en stark offentlig ställning. Lagstiftningen har hållits på en generell nivå, men en närmare precisering kring enskilda kyrkomiljöers lagskydd finns i Kulturmiljövårdens bebyggelseregister (Bebyggelseregistret). Därutöver finns en del äldre frikyrkor som är byggnadsminnen, kyrkor som i historisk tid tagits ur kyrkligt bruk och övergått till privat eller statlig ägo samt kyrkoruiner. Dessa omfattas av lagbestämmelser kring byggnadsminnen, fasta fornlämningar med mera. Här har samlats en förteckning över de lagbestämmelser som reglerar användning och förändringar av kyrkor, kyrkoinventarier och begravningsplatser som kulturmiljöer.

Kulturmiljölag (1998:950) t.o.m. SFS 2019:864

Kyrkobyggnaden, kyrkogården, begravningsplatsen, och de kyrkliga inventarierna skyddas av Kulturmiljölagens (tidigare kallad Kulturminneslagen) olika kapitel enligt nedan:

- 1 kap. 1 § anger att det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön samt att det ansvaret delas av alla med syftet att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer.
- Fornlämningar och fornfynd skyddas av 2 kap. både de som är kända sedan tidigare och de som inte är kända sedan tidigare. Flertalet kända finns i Riksantikvarieämbetets databas fornsök.
- 4 kap. 1 § anger att kulturhistoriska värdena i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel. 2-5 §§ reglerar kyrkobyggnaden och kyrkotomten.
  skydd för kyrkliga inventarier 6-10 §§, 11-15 §§ reglerar begravningsplatser. 15 a beredskapsförberedelser som under höjd beredskap behövs för vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena.
- 5-8 kap. skydd mot utförsel av respektive återlämnande av kulturföremål som olagligt förts bort från en stat.
- 9 kap. begränsar militär användning av kulturegendom i händelse av väpnad konflikt med hänvisning till Haagkonventionen från 1954.

Begravningslag (1990-1144) t.o.m. SFS 2019:867

Begravningslagen reglerar verksamheten för kyrkogårdar, begravningsplatser och krematorier. I begravningslagen understryks den enskilde gravrättsinnehavarens rättigheter och skyldigheter gällande gravanordningens utformning och skötsel. I lagens 7 kapitel ges möjligheter för upplåtaren, dvs kyrkogårdsförvaltningen att skydda och behålla kulturhistoriskt värdefulla gravplatser och gravvårdar.

Plan- och bygglag 2010:900 t.o.m. SFS 2020:603

Plan-och bygglagen reglerar avvändning av mark och vatten och om byggande. Bestämmelserna syftar till att, med hänsyn till den enskilda människans frihet, främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden och en god och långsiktigt hållbar livsmiljö för människorna i dagens samhälle och för kommande generationer.
Byggnader, bebyggelseområden och allmänna platser som anses vara särskilt värda att bevara har ett förstärkt skydd. Dessa får inte förvanskas enligt PBL 8 kap. 13 §.
Vid bygglov för ändring eller flyttning av byggnader och anläggningar utanför detaljplan och områdesbestämmelser ska byggnadsnämnden pröva om åtgärden utförs varsamt enligt 8 kap. 17-18 §§.

Miljöbalken (1998:808) t.o.m. SFS 2020:684

Miljöbalken ska enligt kapitel 1 tillämpas så att värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas. Områden som utpekats som riksintresse skall markeras på den lokala översiktsplanen vilken finns på Region Gotlands hemsida.

- I kapitel 3 regleras vad som gäller för områden av riksintressen för kulturmiljö.
- Kapitel 4 för vissa större områden, som i sin helhet är av riksintresse på grund av de natur- och kulturvärden som finns i området (t.ex. är Gotland som helhet utpekat som riksintresse för turismen och friluftslivet 4 kap 2 §).
- Biotopskydd regleras i 7 kap. 11§.
- Nyckelbiotoper alla skogsbruksåtgärder är samrådspliktiga enligt 12 kap. 6 §.
- På Gotland är de 92 medeltida kyrkomiljöerna samtliga utpekade som riksintresse för kulturvärden vilket bland annat regleras i 3 kap. 6 §.

Kyrkoordning t.o.m. SvKB 2019:11

Gällande kyrkoordning för Svenska kyrkan reglerar skyddet av kyrkobyggnaden och de kyrkliga inventarierna främst genom 10 avdelningen, 40 kap 2 §.

Källor

Offentligt tryck:
Kulturmiljölag (1998:950) t.o.m. SFS 2019:864
Begravningslag (1990-1144) t.o.m. SFS 2019:867
Plan- och bygglag 2010:900 t.o.m. SFS 2020:603
Miljöbalk (1998:808) t.o.m. SFS 2020:684
Kyrkoordning t.o.m. SvKB 2019:11

Källor och litteratur

Viktiga källor som använts är följande: *Gotlands Museums arkiv*, Visby, med sockenvis och på kyrkan sorterade uppgifter om arkeologiska fynd från 1800-talets slut och framåt. *ATA (Antikvarisk-topografiska arkivet)*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm. Centralarkiv sedan 1600-talet för ämnena arkeologi, kulturmiljövård, medeltidens konst- och byggnadshistoria, museologi och numismatik. *Fornreg* - Riksantikvarieämbetets registreringsverktyg för yrkesverksamma inom kulturmiljövården för att registrera information om arkeologiska uppdrag och lämningar i Sverige. *Fornsök* - Riksantikvarieämbetets fritt tillgängliga söktjänst med information om alla kända registrerade fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar i Sverige. *SHM (Statens Historiska Museer)*, Stockholm, omfattande bland annat Historiska Museet, som är centralmuseum för arkeologiska fynd i landet.

Otryckta källor

Handlingar i Gotlands fornsals arkiv, Visby
Handlingar i Riksantikvarieämbetets arkiv, Stockholm.
Inventering av inventarierna i Mästerby kyrka 2002-07, utförd av Birgitta Lerberg m.fl.
Inventering av Mästerby kyrkogård, utförd 1996 av antikvarie Torsten Gislestam, Gotlands fornsal.
Inventering av Mästerby kyrkogård, utförd 2016 av Gotlands Museum.
Program för kyrkans restaurering, 1989-04-21.
Trädvårdsplan Mästerby kyrka upprättad av Gotlands Museum 2013.
Vård- och underhållsplan Mästerby kyrka 2009. Arkitekt Jan Utas, Visby.

Tryckta källor

Byggnadshyttan på Gotland 2005-2006, årsskrift, 2007.
Johansson, T. (red.), Inventarium över svenska orglar 1989:II, Linköpings och Visby stift, 1990.
Lagerlöf, E., Svahnström, G., Gotlands kyrkor, 1991.
Lindqvist, S. 1942. Gotlands Bildsteine II.
Nylén, E. & Lamm, J. P. 2003. Bildstenar. 3 utvidgade och kompletterade svenska upplagan.
Rohr, I., Gotlands kyrkklockor och ringningsseder, 1985.
Strelow H. Nilssøn, Cronica Guthilandorum, 1633.
Svahnström, G., Svahnström, K., Måleri på Gotland 1530-1830, 1989.
Sveriges Kyrkor, Gotland band III, 1942.
Söderberg, B. G., Gotländska kalkmålningar 1200-1400, 1971.
Utas, J., Om gotländska valv: examensarbete i arkitekturens teori och historia Chalmers tekniska högskola, 1971.

Kartor

Skattläggningskarta Mästerby socken 1753. Lantmäteristyrelsen H63-1:1.
Laga skiftes karta 1861. Lantmäteristyrelsen H63-3:2.